

RAFAI KRISZTINA FANNI*

A 2008-as pénzügyi-gazdasági válság izlandi kezelésének tanulságai

I. Bevezetés

Éppen tíz évvel ezelőtt vált globálissá a 2007-ben kibontakozott amerikai jelzálogpiaci válság. A váratlanul világméretűvé duzzadt krízissel foglalkozó elemzések és cikkek többsége egyet értett abban, hogy az 1929-es nagy gazdasági világválság óta nem sújtotta ekkora recesszió a globális gazdaságot. Sok állam, így például Görögország elhúzódó gazdasági és politikai válságba jutott. Ugyanakkor a nemzetközi közösség és a nemzeti kormányzatok számos intézkedése nyomán az elmúlt években az USA és sok más állam, amelyeket a válság súlyosan érintett, mára ismét a konjunktúraciklus felívelő ágán haladnak, makrogazdasági mutatóik újra növekedésbe kezdtek.

A 2008-ban globálissá szélesedő válság eredetét a '90-es évek Amerikájában találhatjuk meg. 1992-ben a kongresszus a „megfizethető lakás program” keretében előírta a jelzáloghitelt nyújtó pénzügyi intézetek számára, hogy hitelkonstrukcióik közel egyharmadát alacsony vagy közepes jövedelmű hitelfelvevőkhöz juttassák el – a kívánt számot ráadásul később még tovább emelték.¹ A kilencvenes évektől így kezdetét vette a kockázatosabb adósoknak nyújtott, subprime, vagyis másodrendű (sokszor másodlagosnak fordított) jelzáloghitelezés növekedése. 2003 végétől emelkedni kezdték a kamatok, ami nehezítette a hitelfelvétel lehetőségét, ezért a hitelezők lazítani kezdték a feltételeken: az önerő mértékét 10% alá csökkentették és sok adós megfelelő jövedelemigazololás nélkül jutott lakáshitelekhez.²

Az ingatlanárak ez idő alatt gyors ütemben nőttek, míg a kamatok alacsonyak maradtak. 2006-ban azonban ez a trend éppen megfordult, ami fizetésképtelenné tett számos subprime adóst, ezért a másodlagos jelzálogpiacon megugrott az elárverezések száma és több nagy jelzálogpiaci hitelező is csődbe ment 2007-re. 2008 elejétől az amerikai kormány és a FED, az USA központi banki rendszere újabb és újabb lépésekkel igyekezett

---

* SZTE Állam- és Jogtudományi Kar

¹ WALLISON, PETER J.: *A 2008-as pénzügyi válság valódi oka*. Világgazdaság, 2013. 11. 21. <<https://www.vg.hu/velemeny/a-2008-as-penzugyi-valsag-valodi-oka-416362/>> (2018. 04. 09.) [továbbiakban: WALLISON 2013.]

² NAGY MÁRTON–SZABÓ E. VIKTOR: *Az amerikai másodrendű jelzáloghitel-piaci válság és hatásai a magyar bankrendszerre*. MNB-Szemle, 2008. 1–2.pp. <https://www.mnb.hu/letoltes/nagy-marton-szabo-e-viktor.pdf> (2018. 04. 09.)

elejét venni a válság kiszélesedésének, de ezek rendre sikertelennek bizonyultak, és vég-eredményében csak késleltetni tudták a krachot. Végül szeptember közepén eljött a régóta közelgő összeomlás: a kormányzat úgy döntött, nem menti ki az ország negyedik legnagyobb hitelintézetét, a Lehman Brothers-t, a másodlagos jelzálogpiac egyik legjelentősebb szereplőjét, aminek részvényei szeptember elején 77%-ot zuhantak.³ A bank csődbe ment, és ez pánikot eredményezett a globális pénzpiacokon – elhatalmasodott a pénzügyi rendszer bizalmi válsága, kiszámíthatatlanság uralkodott el a világban, és a pénzügyi piacokról elindult válság több éves reálgazdasági válságot eredményezett szerte a világban. A globális pénzpiacok nagymértékű összefonódása és az USA világ-gazdasági vezető szerepe miatt a problémák szinte órákon belül szétterjedtek a világban.

Félúton Európa felé volt egy ország, amit különösen erősen sújtott ez a válság - Izland, amely nagyon hamar és nagyon mélyre került, hogy aztán viszonylag gyorsan nagyon magasra szárnyaljon ismét, köszönhetően kitartó, de sokszor radikális, szokatlan, és minden logikus várakozással ellentétben sikeres lépéseinek. És pontosan ezen szokatlan, gyakran „unortodoxnak” nevezett lépések hihetetlen sikere miatt a nemzetközi közvélemény rövid úton abba a csapdába esett, amibe Izland kapcsán általában jut: mitizált. Izland, ez a különös természeti szépség, ez a holdbéli táj, viking mondák, gejzírök, gleccserek és egész Európát megbénító vulkánkitörések országa hirtelen másról lett ismert a nemzetközi sajtóban. Íme, az egyetlen ország, ahol bankárokat zártak börtönbe 2008 miatt, ahol politikusokat állítottak bíróság elé, és ahol fordítva csinálták a pénzügyi helyreállítást, mint mindenütt máshol – az embereket mentették ki, és a bankokat hagyták csődbe menni!

Izland sok mindent csinált szélsőségesen másképpen, mint a világ országainak többsége a válság után. Gazdasági mutatói, ahogy arra dolgozatom végén kitérek, igazolni látszanak olykor meglepő lépéseit. A kis észak-atlanti ország nehéz éveit tanulságul szolgálhatnak a világ más országainak is. De a fent említett, hangzatos és sokat emlegetett frázisok csak felszínesen írják le a valóságot, ráadásul, még a valós megoldások mélyebb ismerete is csak megfelelő környezetben, megfelelő körülmények között lehet követendő példa.

Dolgozatom célja, hogy a nemzetközi közvélemény köreiben népszerű, de inkább tévhiteken alapuló „izlandi csoda” mantrája helyett a valódi izlandi válságkezelést bemutassam, és így eloszlassam a tévhiteket. Emellett azt is megvizsgálom, hogy tíz év távlatából a gazdaság és társadalom különböző szféráinak mélyreható átalakítását célzó lépések mennyire voltak sikeresek, és várhatóan mennyire tudnak majd ellenállni egy újabb recesszió fenyegetésének. Mindehhez a releváns magyar és angol nyelvű források és irodalmak tartalomelemzését végeztem el.

II. Egy kisállam nagy válsága – Izland 2008-as pénzügyi összeomlása

Dolgozatom első nagyobb részében bemutatom a válság izlandi kibontakozásának hátterét és eseménysorának fő pontjait. A válság felé vezető út, nem meglepő módon, követi

³ A bank, amelyik bedöntötte a fél világot – 8 éve jelentett csődöt a Lehman Brothers. Euronews. 2016. 09. 15. <http://hu.euronews.com/2016/09/15/a-bank-amelyik-bedontotte-a-fel-vilagot-8-eve-jelentett-csodot-a-lehman-brothers> (2018. 04. 09.)

a deregulációs, privatizációs, neoliberális trendeket, amik a világ nagy részén átsöpörtek a 80-as évektől kezdve. Ezek mellett Izlandra különösen erősen hatott az Egyesült Államok befolyása, hiszen a végérvényesen csak 1944-ben függetlenedett kisállam a háborút követő két évtizedben óriási pénzügyi támogatást kapott a szuperhatalomtól – jelentős részben ez tette lehetővé, hogy perifériális kis halászállamból mára a világ egyik leggazdagabb fejlett nyugat országa lett.⁴ Nem meglepő tehát, hogy sok párhuzam fedezhető fel.

1. Úton az összeomlás felé

Ahogy az Egyesült Államokból indult és globálissá duzzadt pénzügyi válság, úgy az izlandi bankválság is a 20. század utolsó évtizedeinek folyamataiban gyökerezett, és a 21. század első éveinek alapvetően jó szándéktól vezérelt, de gondatlan és elhibázott pénzügyipolitikája mellett tudott szárba szökni.

A 20. század második felében tapasztalt gyors ütemű gazdasági fejlődés negatív jelenségekkel is társult Izlandon. A '70-es, '80-as években még általános jelenség volt a kétszámjegyű, akár 20-40%-os infláció, a külföldre irányuló pénzügyi tranzakciókat és a működő tőkét az állam szigorúan korlátozta. Az izlandi koronát évtizedeken át csak engedéllyel lehetett német márkába vagy amerikai dollárba átváltani.⁵ A bankszektor ebben az időszakban teljes egészében állami kézben volt, hogy biztosítani tudja a rögzített árfolyamrendszert.⁶

Ebből a helyzetből a 80-as években kezdődött elmozdulás, de ez csak a kilencvenes években indult be igazán. Egy 1979-ben elfogadott gazdasági reform alapján lehetővé vált a kölcsönök indexálása, vagyis a valuta szerinti értékkövetés. Ez a lehetőség magával hozta a bankok privatizációjának kívánalmát. A magánosítás folyamata 1990-ben vette kezdetét az „új” Íslandsbanki felállításával, amely 2006-ban, egy befektetési bankkal való fúziót követően Glitnir néven működött tovább, és a válság eseményeinek egy fontos, és szomorú sorsú szereplője lesz majd.⁷ Ezt követően a kétezres évek elejére szinte valamennyi pénzintézet magánkézbe került. Az állam csak a diákhiteleket tartotta, és tartja máig is saját felügyelete alatt, illetve a 2000-es évek elején még maga működtetett egy intézetet a lakáshitelek kezelésére is, bár ezt a piacot nemsokára elveszítette. 2001-ben az állam a rögzített árfolyamról lebegő árfolyamrendszerre helyezte át a koronát, és inflációs célkövetést vezetett be, amivel 2,5% körül, egy 1-4% sávban ki-

⁴ THORHALLSSON, BALDUR – STEINSSON, SVERRIR – KRISTINSSON, ÞORSTEINN: *A Theory of Shelter: Iceland's American Period (1941–2006)*. Scandinavian Journal of History. 2017. 4–8. pp. https://www.researchgate.net/publication/320720516_A_Theory_of_Shelter_Iceland%27s_American_Period_1941-2006 (2018. 03. 29.)

⁵ MAGNUSSON, KRISTOF: *Használati utasítás Izlandhoz*. Magistra Kiadó. 2017. 44. p. [továbbiakban: MAGNUSSON, 2017.]

⁶ MATTHIASSEN, THOROLFUR: *Spinning out of control, Iceland in crisis*. Nordic Journal of Political Economy. Volume 34. 2008. 2–3. pp. http://nopecjournal.org/NOPEC_2008_a03.pdf (2018. 03. 21.) [továbbiakban: MATTHIASSEN 2008.]

⁷ A „régiji” Íslandsbanki 1904-ben az első izlandi bankok egyikeként jött létre, tehát az 1990-ben ezen a néven felállított pénzintézet ennek utódja, számos fúzió és felvásárlás után. Lásd: Az Íslandsbanki története. Az Íslandsbanki honlapja. https://www.islandsbanki.is/library/Myndir/Efnismyndir-a-sidum/English---About-islandsbanki/saga_ensk.jpg (2018. 04. 11.)

vánta tartani az infláció mértékét, ezt azonban a célkövetés időszaka alatt szinte soha nem sikerült tartani: a sáv mintha nem is létezett volna, az infláció értéke hol ez alá, hol messze fölé növekedett.⁸ 2003-ban választási ígéretként hangzott el, hogy a korábbi legalább 20%-os önrészt a lakáshitelek esetében 10%-ra csökkentik. Az ígéretet tevő pártkoalíció nyert, és betartotta a szavát. Ez a korábbi önrészt finanszírozó kereskedelmi bankoknak komoly bevételkiesést okozott, ezért a gordiuszi csomót átvágva úgy döntöttek, inkább maguk is belépnek a lakáshitel-piacra, természetesen az állami intézetnél jobb feltételekkel. A lakásárak ennek eredményeképpen óriási ütemben nőni kezdtek. A kormányzat eközben a kétezres évek elejétől folyamatos adócsökkentési politikát folytatott, aminek keretében a vállalati adóterhektől kezdve, a hozzáadott-érték adón át a lakossági adóterhekig csökkentések egész sora követte egymást.⁹

Ahogy azt *Thorolfur Matthiasson*, az Izlandi Tudományegyetem professzora tanulmányában kiemeli, az államot a jó szándék vezérelte gazdasági döntéseiben, és a kitzűzött célok, mint az adócsökkentések, jobb feltételű és olcsóbb hitelek biztosítása a lakosságnak vagy éppen az infláció visszaszorítása egyesével megvalósítható célkitűzések is voltak, amelyek megerősíthették volna az ország gazdasági és pénzügyi helyzetét. Azonban mindez együtt nem volt elérhető, és ez kényszerpályára állította az ország jegybankját. Az Izlandi Központi Bank többször is emelte az alapkamatot, aminek csúcserkébe a 15%-ot is meghaladta. Ettől a korona egyre csak erősödött, nagy számban érkeztek befektetők az országba a megszerzhető profit reményében, a belföldi vállalkozások és pénzintézetek pedig külföldön is terjeszkedni kezdtek a relatíve olcsó külföldi valutáknak köszönhetően. Ugyanez ösztönözte a lakosságot arra, hogy korona alapú hitelek helyett devizahitelt vegyenek fel.¹⁰

Több izlandi bank is megjelent fiókjával Nagy-Britanniában és Dániában. Az ország három akkori legnagyobb bankja, a bankrendszer legnagyobb részét uraló Glitnir, Landsbanki és Kaupping mind nyitottak külföldi fiókokat, elsősorban Londonban és Koppenhágában. Mindhárom bank összeomlott 2008 őszén. A három közül a Landsbankihoz tartoztak a brit és dán Icesave fiókok – a külföldi befektetők ezekben ragadt pénze később igen nagy diplomáciai konfliktust okozott a dán–izlandi és a brit–izlandi kapcsolatokban, ahogy azt a dolgozatomban későbbi részében részletesen is kifejtem majd.

A gazdaságpolitika helytelen lépései, a túlzottan szabadjára engedett dereguláció mellett, illetve értelemszerűen azzal összefüggésben komoly problémát okozott a sok esetben elégtelen hozzáértés a döntéshozatal egyes szereplőinek részéről. A jegybank elnökségben jellegzetesen mindig helyet kellett kapnia egy korábbi politikusnak is, 2005 és 2009 között ez a személy egy korábbi miniszterelnök, *Davíð Oddsson* volt. Ez szorosra fűzte az intézmény kapcsolatát a politikai vezetéssel, és megkérdőjelezte a jegybank politikától való függetlenségét is. A legnagyobb kárt azonban mégis azzal okozta ez a mechanizmus, hogy a politikai hovatartozás felülírta a szakértelem szempontját, és ez ilyen kritikus időszakban jól láthatóan súlyos következményekkel járt.¹¹

⁸ MATTHIASSON 2008, 13. p.

⁹ i.m. 3–5. pp.

¹⁰ i.m. 5. p.

¹¹ DANIELSSON, JON: *The first casualty of the crisis: Iceland*. 2. o. In: Felton, Andrew és Reinhart, Carmen M. (szerk.): *The First Global Financial Crisis of the 21st Century. Part II: June–December, 2008*. Centre for Economic Policy Research. 2009. 9–13. pp. <<http://econ.tu.ac.th/class/archan/RANGSUN/EC%20460/>>

A gazdaságpolitikai lépések szerencsétlen kombinációja jól láthatóan nehéz helyzetbe vezette az országot. A nettó külföldi adósság és a lakossági adósságállomány is egyre csak nőtt, és a 20. század utolsó évtizedeivel ellentétben, még ha a célkövetés nem is volt igazán sikeres, az infláció ekkor már nem volt elég nagy ahhoz, hogy „felfalja” ezeket a hiteleket.¹² A bankszektor és a lakás piac szárnyalt, de közben az ország egyre jobban eladósodott.

A legaggasztóbb fejlemény mégis a jócskán túl nagyra növő bankrendszer volt. A válságot megelőző évekre a bankok külföldi követelése megközelítették a teljes állami GDP tízszeresét. Egy válság idején az állam így nyilvánvalóan képtelen arra, hogy garantálja ezeket az összegeket. Az államon túlnövő bankrendszert az amerikai válság időszakából átvett kifejezéssel jellemezték sokan: *too big to fail*. Csakhogy ez Izlandon kiegészült egy második megjegyzéssel is: *too big to save*.¹³

2. A válság kirobbanása Izlandon

A Lehman Brothers csődje után rövid idő alatt világméretűvé szélesedett a válság. A kialakuló pánikhelyzet óriási bizalomvesztést eredményezett a pénzintézetekkel szemben az egész világon, bankok és vállalkozások sorra jelentettek fizetési képtelenséget. Mindössze két hét telt el az említett amerikai bank összeomlása után, és a válság máris betette a lábát Izland szívére.

2008. szeptember 29-én reggel az izlandi állam bejelentette, hogy 600 millió eurós összeggel 75%-os részesedést vásárol a harmadik legnagyobb bankban, a Glitnirben.¹⁴ A megelőző hetekben a teljes bankrendszer egyre súlyosbodó likviditási gondokkal küzdött, majd a Glitnir államosítását követő egy hétben, mialatt a közelgő krizistól tartva egyre több külföldi befektető igyekezett megszabadulni a koronában jegyzett betéteitől, az izlandi valuta értéke 25%-ot esett.¹⁵

Egy héttel a Glitnir államosítása után következett be a teljes összeomlás. Ekkora nyilvánvalóvá vált, hogy az izlandi bankrendszer szinte egésze fizetési képtelenségbe jutott. Október 6-án a miniszterelnök, *Geir Haarde* televíziós beszédében szólította meg országát. A kormányfő arra kérte a polgárokat, hogy az elkövetkező nehéz időszakban őrizzék meg mindazon értékeket, amelyek a legfontosabbak az életben, és higgyenek egy biztos és fényes jövőben, melyet együttműködve fel tudnak majd építeni. Az izlandi nemzet komoly nehézségekkel kényszerül szembenézni, mondta a miniszterelnök, de abban való hitének is hangot adott, hogy az izlandiak optimizmusa, összetartása és kö-

EC%20460%20Readings/Global%20Issues/Global%20Financial%20Crisis%202007-2009/Global%20Financial%20Crisis-%20Topics/The%20First%20Global%20Financial%20Crisis%20of%20the%2021st%20Century%20Part%20.pdf> (2018. 03. 21.) [továbbiakban: DANIELSSON 2009.]

¹² MATTHIASSEN 2008, 7–9. pp.

¹³ DANIELSSON 2009, 2–3. pp.

¹⁴ TEATHER, DAVID: *Banking crisis: Iceland takes control of Glitnir*. The Guardian. 2008. 09. 29. <https://www.theguardian.com/business/2008/sep/29/icelandiceconomy.banking> (2018. 04. 17.)

¹⁵ BALDURSSON, FRIDRIK MÁR – PORTES, RICHARD: *Capital controls and the resolution of failed cross-border banks: The case of Iceland*. VoxEU, CEPR's Policy Portal. 2013. 11. 12. <https://voxeu.org/article/iceland-s-capital-controls> (2018. 04. 10.)

zös munkája révén az ország át fogja vészelné a közelgő viharokat. Végül beszédét egy szállóigévé vált mondattal zárta, amit az erősen szekularizált Izlandon politikus nem ejtett még ki a száján: *Guð blessi Ísland* – Isten óvja Izlandot. Ugyanezen a napon, október 6-án az Alþingi különleges jogszabályt fogadott el, ami lehetővé tette a kormánynak, hogy átfogóan beavatkozzon az ország pénzügyi rendszerébe.¹⁶

Egy nappal később az ország két legnagyobb bankja, a Landsbanki és a Kaupping csődöt jelentett. Izlandon megtörtént e bankok államosítása is, miközben Nagy-Britanniában terrorellenes törvényeket alkalmaztak az izlandi bankok helyi betéteinek befagyasztására. Október 9-én öt napra bezárt az izlandi tőzsde, majd október 14-én vezető indexe, az ICEX15 70%-os esésével nyitott újra. Október 15-én a jegybank 15,5%-ról 3,5%-ra csökkentette az alapkamatot. A válság egyre szélesebben behálózta az országot: ekkorra az állam is csőd közeli helyzetbe jutott, és több irányban is tárgyalásokba kezdett egy kölcsönről. Egy ideig Oroszország felé puhatolózott, de aztán az orosz kölcsön nem valósult meg, helyette a Nemzetközi Valutaalappal sikerült megegyezni: az ország november 20-án 2,1 milliárd USD összegű mentőcsomagot kapott az IMF-től. 1976 óta Izland volt az első nyugati ország, amelynek kölcsönt kellett igényelnie a szervezettől.¹⁷

Az ellentmondásos brit lépéseket követően a külföldi kifizetések is nehézkessé váltak, ami nagyon súlyosan érintette a mind exporttól, mind importtól erősen függő országot.¹⁸ A 2007-ben jellemző 4% körüli értékről 18%-ra ugrott az infláció 2008 végére, az addig nagyjából 1%-os munkanélküliség 2009 első negyedévére 8%-ra nőtt. A teljes hazai kereslet 27%-kal esett vissza 2010 közepére 2008-hoz képest. A 2007-ben jellemző 5,5%-os költségvetési többlet pedig 13,5%-os hiányra változott 2008-ra.¹⁹

III. Az izlandi válságkezelés – tévhitek és a valóság

Dolgozatom második, fő részében az izlandi válságkezelést fogom bemutatni. Célom, hogy kijavítsam az elmúlt években sokat emlegetett, de sok esetben téves elképzeléseket Izland „csodába illő” gazdasági helyreállása kapcsán. A válság kirobbanásának legközvetlenebb következményeivel, a válság felelőseinek politikai és jogi felelősségre vonásával kezdem, ezután pedig áttekintem, hogy milyen lépésekből állt a gazdasági-pénzügyi rendszer „unortodox” helyreállítása. Ezt követően az Icesave vitát mutatom be részletesen, majd kitérek arra is, hogy az uniós kapcsolatok miért alakultak olyan viharosan a válság kirobbanását követő években – hiszen sokak szerint a csatlakozás is a helyreállítás, illetve az újabb recesszió elkerülésének eszköze lehetett volna. Mindezen fejezetek során igyekszem feltárni, hogy a közvélekedés hangzatos jelszavaival szemben a valóságban hogyan is zajlottak ezek a lépések, milyen ellentmondások mutatkoztak meg ezek

¹⁶ LEGUTKO, AGNIESZKA JOANNA: *Iceland's Financial Crisis in 2008. Political, Economic and Social Consequences*. Interdisciplinary Political and Cultural Journal. Vol 20. No. 1. 2017. 8. p. <<https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/IPCJ.2017.20.issue-1/IPCJ-2017-0020/IPCJ-2017-0020.pdf>> (2018. 03. 20.) [továbbiakban: LEGUTKO, 2017.]

¹⁷ i.m. 8. p.

¹⁸ DANIELSSON, 2009. 1. p.

¹⁹ *Economy of Iceland 2010*. Az Izlandi jegybank kiadványa. 2010. 9–10. pp. <https://www.cb.is/library/Skraarsafn---EN/Economy-of-Iceland/2010/Economy%20of%20Iceland%202010.pdf> (2018. 04. 19.)

során, hosszabb távon mennyire bizonyultak hatékonyak, és más országok, akár hazánk is, mennyire tekinthetnek követendő, jó példaként Izland válságkezelésére.

1. Politikai felelősségre vonás

2008 novemberére már az államcsőd volt az, amitől meg kellett menteni az országot. A politikai vezetés dilettantizmusa, a bankok felelőtlen terjeszkedése és az egész ország mértéktelen eladósodása gazdasági katasztrófa közelébe sodorta az államot. Mindez rövid távon sem maradt következmények nélkül, klasszikus értelemben vett politikai elszámoltatás követte a válság kirobbanását.

Kristof Magnússon, német-izlandi író, utalva a brit kormány talán túlzónak ható lépésére, hogy terrorellenes törvényeket alkalmazott az izlandi bankokkal szemben, így emlékszik vissza a válság kirobbanását követő első napokra: „Ebben a kezdeti időszakban úgy tűnt, az izlandiak kollektív áldozat-mentalitásba hergelik magukat, minden felelősséget a külföldre hárítanak, és a hazai felelősök végül mindent megúsznak majd. Mégsem így történt.”²⁰

Valóban nem így történt, mert a lakosság nagy részét nemsokára a lehető legszemélyesebb szinten is érintette a válság. Magyarországon a többség nagyon is pontosan érti, mit jelent egy devizahitel, ha az árfolyamok romlani kezdenek. A korona összeomlása miatt a devizahitelek törlesztő részletei ugrásszerűen megnöttek, és ekkoriban szinte mindenkinek volt egy, vagy akár több ilyen hitele: a prosperitás időszakában sokan nemcsak házat, hanem autót, de akár számítógépeket, háztartási cikkeket is hitelre vettek, vagy hitelből finanszírozták nyaralásaikat. Ugyanekkor a bankokban tartott megtakarításaik is rengeteget veszítettek értékükből a korona leértékelődése miatt.²¹

Eközben a legvagyonosabb vállalkozók, akik a megelőző évek örületében hihetetlen összegekre tettek szert, megtartották gazdagságukat. A leggazdagabb 5% 2016-ban az ország vagyonának 43,5%-át birtokolta, 2007-ben ez a szám 43,6% volt.²² Eközben az is nyilvánvaló volt, hogy ezeket a vagyonos vállalkozókat szoros kapcsolatok fűzik a vezető politikai elithez is. Izlandon napjainkig is relatíve nagy problémát okoz a korrupció²³: az ország évek óta elmarad a többi skandináv államtól a Transparency International éves felmérésében, és évről-évre romlik is egy-egy ponttal az eredménye.²⁴ Ezt a lakosság is érzékeli: egy felmérés szerint közel annyian neveztek meg az ország legkomolyabb problémájaként a korrupciót még 2017-ben is, mint amennyien az egészség-

²⁰ MAGNUSSON, 2017. 55. p.

²¹ LEGUTKO, 2017. 9. p.

²² FONTAINE, PAUL: *Iceland's Richest 5% Own About Half The Country's Wealth*. The Reykjavík Grapevine. 2018. 04. 11. <https://grapevine.is/news/2018/04/11/icelands-richest-5-own-about-half-the-countrys-wealth/> (2018. 04. 18.)

²³ A relativitás itt nagyon fontos: Izland a Transparency International 2017-es listáján a 13. helyen áll a 180-ból, tehát nem túlzás azt állítani, hogy a világ legkevésbé korrump országainak egyike. Azonban figyelembe kell venni azt is, hogy a többi észak-európai ország általában a legelső helyekért „versenyez”, így Izland saját régiójában némileg valóban le van maradva; illetve, hogy a statisztika nem feltétlenül esik egybe azzal, hogy a lakosság hogyan ítéli meg a kérdést.

²⁴ *Corruption Perceptions Index 2017*. A Transparency International honlapja. https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017 (2018. 04. 18.)

ügyet, miközben minden más kérdés messze elmaradt ezektől,²⁵ egy másik felmérés szerint pedig a megkérdezettek több mint fele úgy látta, hogy a korrupció mértéke növekedett az országban 2007 és 2010 között.²⁶

Az izlandi politikai elit hitelességének emellett szembeötlő „belterjessége” sem tett, illetve tesz túl jót. *Magnusson* viccesen és nagyon szemléletesen így ír erről: „Az izlandi politika közel húsz éven át leginkább arra a gyermekjátékra hasonlított, amelyben a zene elhallgatásakor mindenki gyorsan leül arra a székre, amelyet a leggyorsabban el tud foglalni.”²⁷ Jó példa erre a korábban külügy-, majd pénzügyminiszter, a válság ki-robbanásakor miniszterelnök *Geir Haarde*, aki jelenleg az ország washingtoni nagykövete²⁸, de ilyen példa a jegybanki elnökség számos korábbi politikai tagja, vagy a korábban már emlegetett *Davið Oddson* is, aki miután 1991 és 2004 között miniszterelnök volt, 2005 és 2009 között a jegybank elnökeként dolgozott, tehát gyakorlatilag végig az ő felügyelet mellett folytak az események a válságot megelőző két évtizedben.²⁹ Ezt természetesen az emberek is tudták, így talán érthető, hogy a 2008-2009 fordulóján kibontakozó tüntetéshullám idején miért a „*Davið* takarodj!” volt az egyik gyakran skandált követelés az „Alkalmatlan kormány!” mellett, noha *Oddson* akkor formálisan már nem is volt a politikai vezetés résztvevője.³⁰

1. 1. A 2008–2009-es izlandi tüntetéshullám sikere és példaértéke

Mindezt látva nem meglepő, hogy a válság kirobbanását követő, dermedt aggodalommal telt rövid időszak után az izlandi társadalom hamar megelégedte, hogy azok akarják kimenteni az országot a válsághelyzetből, akik belevezették abba. Sem a kormány, sem *Oddson* nem kívánt távozni a helyéről, amire az izlandi nép úgy reagált, ahogy egy elégedetlen tömeg ezt általában teszi: az utcára mentek. Fontos azonban kiemelni, hogy ami nekünk magyaroknak talán kézenfekvő, hogy tudni illik egy utcai demonstrációval adjunk hangot a követeléseinknek, ez Izlandon több szempontból sem ilyen egyértelmű. A 2008-as eseményeket megelőzően utoljára 1949-ben voltak tömeges tüntetések Izlandon a NATO csatlakozás kapcsán.³¹ Az izlandi társadalmi kultúrában, egészen 2008-ig kevésbé volt jelen a nyomásgyakorlás ezen formája. Emellett megdöbbentő jelenség volt az is a 2008–2009. fordulóján szerveződött tüntetések alkalmával, hogy néhány radikálisabb tüntető ellen a rendőrök könnygázt és hasonló

²⁵ FONTAINE, PAUL: *Icelanders Nearly As Concerned About Corruption As They Are About Health Care*. The Reykjavík Grapevine. 2017. 02. 15. <https://grapevine.is/news/2017/02/15/icelanders-nearly-as-concerned-about-corruption-as-they-are-about-health-care/> (2018. 04. 18.)

²⁶ FONTAINE PAUL: *Iceland Most Corrupt Nordic Country, Again*. The Reykjavík Grapevine. 2016. 01. 27. <https://grapevine.is/news/2016/01/27/iceland-most-corrupt-nordic-country-again/> (2018. 04. 18.)

²⁷ MAGNUSSON 2017, 50. p.

²⁸ ÁRNADÓTTIR, NANNA: *Geir Haarde Lands Washington D.C. Ambassadorial Post*. The Reykjavík Grapevine. 2014. 09. 30. <https://grapevine.is/news/2014/09/30/geir-haarde-lands-washington-d-c-ambassadorial-post/> (2018. 04. 25.)

²⁹ i. m. 50. p. Példákat az elmúlt évekből is találhatunk erre a jelenségre: a 2017-ben egy botrányba belebukott miniszterelnök, Bjarni Benediktsson jelenleg az ország pénzügyminisztere. Emellett *Oddson* sem tűnt még el a politikából napjainkra sem: 2016-ban a politikus jelöltként indult az elnökválasztáson.

³⁰ i. m. 56. p.

³¹ LEGUTKO 2017, 10. p.

eszközöket vetettek be, egy olyan kis lakosságszámú országban, ahol a tüntetők és a rendőrök jórészt személyesen is jól ismerték egymást.

Az első tüntetések már 2008 októberében elkezdődtek a parlament előtti téren. 16 héten keresztül minden egyes vasárnapon tömegek gyűltek össze az Austurvöllur nevű téren. A tüntetők követelései között szerepelt a kormány, a jegybanki elnökség és a Pénzügyi Felügyeleti Hatóság elnökségének a lemondása, új választások kiírása, sőt, az alkotmány reformja is.³² A minden választási évben elkészített Izlandi Nemzeti Választási Elemzés (*Icelandic National Election Study – ICENES*) felmérése szerint 2009-ben a megkérdezettek 16,8%-a válaszolta azt, hogy személyesen is részt vett az év eleji tüntetéseken, 69,9% pedig egyértelműen támogatta a tüntetők céljait.³³

A kormány eleinte nem vett tudomást ezekről a követelésekről – sőt, általános megrokkonyódást váltott ki azzal a lépésével, hogy december végén egy hónapos szabadságra ment, elnapolva a kormány átalakítását és a válsággal járó témék megoldandó feladatát. Az új parlamenti ülészek kezdeteként január 20-át nevezték meg. Ezen a napon több ezres tömeg várta vissza őket, és hét napon át tartó folyamatos tüntéshullám vette kezdetét. A világsajtóban „Pots and Pans Revolution” néven elhíresült demonstráción az emberek fakalakkal ütögettek fazekakat és lábasokat, hogy nyomatékot adjanak a kéréseiknek. A tüntetőkkel szemben rendőröket és rohamrendőröket is bevetettek, akiknek paprika spray-t, gumibotot és könnygázt is be kellett vetni néhány erőszakosabb tüntető ellen, akik utcakövekkel próbálták megdobálni őket. Ugyanakkor számos alkalommal megmutatkozott, hogy a többség méltósággal és békésen vett részt a demonstrációkon: a tüntetők egy csoportja maga állt sorfalat a rendőrök előtt, amikor a radikálisabb köveket akartak dobálni rájuk, és amikor a parlament épületének szomszédságában lévő templomban gyászmisét tartottak, a tüntető tömeg teljesen magától értetődő módon csöndben maradt a szertartás idejére.³⁴

Hét teljes napon át folyt a tüntetés, mire január 26-ára túl nagy lett a nyomás, és *Geir Haarde* a teljes kormánnyal együtt lemondott. Az üzleti ügyekért felelős miniszter már 25-én távozott hivatalából, utolsó intézkedésével leváltva a Felügyeleti Hatóság elnökségét is. Ő volt egyben az első olyan politikai vezető is, aki kimondta, hogy „némi politikai felelősség” terheli az összeomlásért.³⁵ Néhány nappal később az elnök kinevezte ügyvezető kormányfőnek *Jóhanna Sigurðardóttirt*, akinek első intézkedései közé tartozott egy különleges jogi aktus elfogadtatása, amivel *Oddsont* is eltávolította a jegybankelnöki tisztségből.³⁶ Január végére tehát a tüntetők szinte valamennyi követelése teljesült.

Ez a siker pedig nagyon inspiráló volt akár más országok állampolgárainak is, és amilyen kis államból indult, olyan nagy nemzetközi hírnévre tett szert. A 2008-as pénzügyi-gazdasági válság végigsöpört a világon, aligha lett volna olyan ország, ami ki tudott volna maradni pusztító hatása alól. Számos országban bontakoztak ki társadalmi

³² ÖNNUDÓTTIR, EVA H.: *The 'Pots and Pans' protests and requirements for responsiveness of the authorities*. Icelandic Review of Politics and Administration. 2016. <http://www.irpa.is/article/view/a.2016.12.2.1/pdf> (2018. 04. 18.) [továbbiakban: ÖNNUDÓTTIR 2016.]

³³ i. m. 4–5. pp.

³⁴ GUNNARSSON, VALUR: *Iceland's Rainbow Revolution*. The Reykjavík Grapevine. 2009. 02. 06. <https://grapevine.is/mag/articles/2009/02/06/icelands-rainbow-revolution/> (2018. 04. 19.)

³⁵ i. m.

³⁶ MAGNUSSON, 2017. 57. p.

mozgalma a hatalmas munkanélküliség, kilátástalanság, a megszorító intézkedések és az ebben a helyzetben is gazdagságukat és politikai befolyásukat a többség kárára megtartó pénzelit ellen. Ennek egyik híres példája a spanyolországi M-15 Mozgalom, vagy más néven az Indignados: a 2011 májusában kitört spanyol tüntetéshullám során időről időre példaként említették 2008-09 fordulójának reykjavíki eseményeit.³⁷ Hirtelen elterjedt a világban egy „csendes forradalom” híre, ami olyan sikerrel tudta érvényesíteni az akaratát, amire a következő évek hasonló társadalmi mozgalmainak szinte egyike sem volt képes. Az Arab Tavasz tüntetésein, és a későbbi világszintűvé nőtt Occupy Wall Street mozgalom demonstrációin ugyancsak példa volt az izlandi társadalom eredménye³⁸ - de egyik sem tudta megismételni a „fazekas forradalom” sikerét.

Sokan akarták ezt a „csendes” izlandi forradalmat saját céljaikra használni az elmúlt tíz évben: az elitellenes populisták ugyanúgy megtalálták maguknak, mint az antikapitalisták, vagy éppen a közvetlen demokráciát dicsőítő kalózpártok. Érdekes, hogy amikor 2011 nyarán több országból is forogatócsoportok érkeztek Reykjavíkba, hogy megmutassák a világnak az izlandi példát, a tüntetéseket szervező társadalmi csoportok nem igazán akartak ebben részt venni, és abban a szerepben feltűnni, amilyenek külföldön bemutatták őket.³⁹ Talán emiatt a mitizálás miatt nem láttuk be máig sem, hogy mi volt az izlandi tüntetések egyik legnagyobb eredménye – talán az egész válságos időszak legfőbb pozitív hozadéka Izland számára. Ahogy dolgozatomból később kiderül, a világszerte sokat dicsért jogi felelősségre vonás és a gazdasági helyreállítás „unortodox” módszerei mind-mind tartalmazzák számos ellentmondást, amivel az izlandi példát dicsőítők nemigen akarnak szembenézni. Viszont az a változás, ami a társadalmi, állampolgári aktivitásban beállt, egészen rendkívüli. Míg 2008 előtt közel hatvan évig nem voltak jellemzőek tömegtüntetések Izlandon, a válság idején sikeres demonstrációk óta eltelt tíz évben számos alkalommal szerveződtek ilyenek: két további kormányt sikerült korrupciós és magán jellegű botrányok miatt megbuktatni azóta ugyanezzel a módszerrel. Az uniós csatlakozás kérdése, ahogy arra később szintén kitérek majd, évek óta húzódozó folyamatos társadalmi diskurzust, és hasonló tüntetéseket eredményezett. A népszavazás 2009-ben vált az izlandi demokrácia egy releváns intézményévé, de kettőt is tartottak azóta – és folyamatosan napirenden van egy újabb az EU kérdéséről. 2008 inspiráló izlandi példája szalmalánggal lobbant fel szerte a világon, de sehol se tudott olyan eredményes lenni, mint Reykjavíkban. Ott viszont talán nem is ez a sokat emlegetett, rövid távú eredmény volt az igazi siker, hanem az, hogy mélyreható változásokat tudott elindítani az izlandi társadalom állampolgári öntudatában – és csak ez tud hosszabb távon is megtisztulást hozni a politikai felépítményben.

1. 2. Előrehozott és rendes választások

A politikai felelősségre vonás 2009. április 25-én, az előrehozott választásokban teljesedett ki. A választások 85%-os részvételi aránya nagyjából követte a korábbi trendet,

³⁷ Spain's Icelandic revolt. VoxEurop. 2011. 05. 19. <https://voxeurop.eu/en/content/article/663631-spains-icelandic-revolt> (2018. 10. 24.)

³⁸ JÚLIUSSON, ÁRNI DANÍEL: *Inspired By Iceland... no, really!* The Reykjavik Grapevine. 2011. 10. 07. <https://grapevine.is/mag/articles/2011/10/07/inspired-by-iceland-no-really/> (2018. 10. 24.)

³⁹ i. m.

csak kis emelkedést mutatott a 2007-es rendes választások arányához képest.⁴⁰ Az eredmények jól tükrözték a válságot követő ellenérzéseket: a megelőző tizenhét évben kormányon levő konzervatív erő, a Függetlenségi Párt korábbi helyeinek közel egyharmadát elveszítette és így kisebbségbe került a parlamentben. A kormányzást a Szociáldemokrata Szövetség és a Bal-Zöld Mozgalom koalíciója vette át, a szociáldemokrata *Jóhanna Sigurðardóttir* vezetésével, aki ezzel Izland első megválasztott női miniszterelnöke lett, egyben a világ első olyan választott politikai vezetője, aki nyíltan vállalja homoszexuális identitását.⁴¹

Egyesek szerint már *Sigurðardóttir* megválasztása is a hagyományos, – heteroszexuális férfiak által vezetett – politikai felépítménytől való elfordulást jelezte.⁴² Ezt az érzetet erősítette a 2009 őszén létrejött izlandi viccpárt is, a „Legjobb Párt” (*Besti Flokkurinn*) sikertörténete is. A pártot *Jón Gnarr*, egy közkedvelt izlandi komikus és művész alapította, és olyan ígéreteket tett, hogy például ingyenes törölközőket biztosít az uszodákban, jegesmedvét hoz az reykjavíki állatkertbe, vámhatárt épít a gazdag kertváros irányába és Disneylandet a városszéli mocsaras vidéken, 2020-ra drogmentessé teszi a parlamentet, de ígért átlátható korrupciót is, amiben az állampolgárok is egyenlő eséllyel vehetnek részt, illetve, hogy bármit megígér, mert úgyse fog betartani semmit.⁴³ A Legjobb Párt alig fél évvel megalakulása után elindult a helyi önkormányzati választásokon Reykjavíkban. Ami eleinte jó viccnek tűnt, az a statisztikákban lassan egyre növekvő valós támogatottságba fordult át, majd a választás napján beütött a vicc csattanója: a párt a szavazatok 34,7%-ával többséget szerzett a főváros önkormányzatában, és *Jón Gnarr* lett Reykjavík új polgármestere.⁴⁴ Gnarr kénytelen volt ugyan egy „valódi” párttal is koalíciót kötni, hogy biztosítsa az önkormányzat működését, de ellentétben az előzetes várakozással, ki tudta tölteni négy éves hivatali idejét, sőt az elmúlt három évtized összesen 11 reykjavíki polgármestere közül ő egyike volt annak a mindössze háromnak, akinek ez sikerült.⁴⁵

Egy viccpárthoz méltóan a Legjobb Párt kampánya és négy éves működése természetesen sosem nélkülözte a humort – a jegesmedve projekt például nagy erővel folyt a négy év alatt is.⁴⁶ Ugyanakkor *Jón Gnarr* „politika performansza” nagyon is komoly alapvetéseken és meggyőződéseken alapult. A komikus egy interjúban az országban uralkodó nepotizmusról, a politikai pártok feudális uram-bátyám rendszeréről beszélt, amiből elege lett a válság idején, ezért kezdett politizálni. Hogy mit érhet el a politikacsinálás e szokatlan formájával, az elektromos autók példáján mutatta be: „Ma reggel

⁴⁰ *Izland országprofilja*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance. <https://www.idea.int/data-tools/country-view/150/40> (2018. 04. 20.)

⁴¹ FONTAINE, PAUL: Election Results: Leftist Government Holds; Conservatives in Minority. The Reykjavík Grapevine. 2009.04.26. <<https://grapevine.is/news/2009/04/26/election-results/>> (2018.04.20.)

⁴² MAGNUSSON, 2017. 58.p.

⁴³ A Legjobb Párt kampányvideója. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=xxBW4mPzv6E> (2018. 04. 20.) és MAGNUSSON 2017. 59–60. pp.

⁴⁴ FONTAINE, PAUL: *City Elections: Holy Wow What Just Happened?* The Reykjavík Grapevine. 2010. 06. 04. <https://grapevine.is/mag/articles/2010/06/04/city-elections-holy-wow-what-just-happened/>

⁴⁵ FONTAINE, PAUL: *Gnarr: Third Mayor To Finish Term In Over 30 Years*. The Reykjavík Grapevine. 2014. 05. 16. <https://grapevine.is/news/2014/05/16/gnarr-third-mayor-to-finish-term-in-over-30-years/> (2018. 04. 20.)

⁴⁶ FONTAINE, PAUL: *Mayor's Polar Bear Project Still Ongoing*. The Reykjavík Grapevine. 2010. 11. 08. <https://grapevine.is/news/2010/11/08/mayors-polar-bear-project-still-ongoing/> (2018. 04. 25.)

írtam egy cikket arról, hogy tegyük Izlandot az elektromos autók központjává. Úgy gondolom, hogy további olaj importálása helyett minél több elektromosságot kellene használnunk. Ez a véleményem, de a cikket természetesen egy csomó butasággal tele-tűzdelve írtam meg, mint valami együgyű alak. (...) Ez nyilvánosságot és jelenlétet ad a pártnak a sajtóban, így én azután egyszerűen félreállhatok, nevetetek magamban, és közben a tények és a mondandóm igazi lényege teszük a dolgukat.”⁴⁷

Gnarr a négy év végén bejelentette, hogy nem indul a választásokon újabb mandátumért, visszavonul a politizálástól, és a Legjobb Párt is megszűnik. A komikus azt mondta, hogy a politika a drogokhoz hasonló függőséget alakít ki, saját pártját pedig „intervenciónak” nevezte, ami csak átmeneti lehet, semmiképpen sem hosszú távú gyógyír egy beteg politikai rendszerben.⁴⁸ Így a Legjobb Párt, és a világhírűvé vált *Jón Gnarr* mára eltűnt Izland politikai térképéről, de továbbra is a közélet meghatározó személyisége maradt. A „politikus” egyébként betartotta azt az ígétét, hogy nem fogja betartani az ígéreteit: a reykjavíki állatkertben máig sincsen jegesmedve, sőt a törölközők se lettek ingyenesek.

A politikai humor után viszont vissza kell fordulnunk a kevésbé kedélyes valóság felé. Ahogy fentebb írtam, egyesek azt remélték a 2009-es választások idején, hogy a politikai rendszerben beálló változások mélyrehatóak lesznek, és sikerül visszavenni a politikacsinalást attól a zárt és belterjes elittől, ami az elmúlt évtizedekben uralta azt. A politikai elszámoltatás a kezdeti időszakban valóban egészen sikeresnek bizonyult Európára és a világ más országaihoz képest. De az elkövetkező évek megmutatták, hogy a változás egyáltalán nem volt olyan mélyen ható, ahogy az első pillanatban tűnt – az állampolgárok egyáltalán nem „büntették meg” annyira a válságért felelős politikusokat, ahogy az kezdetben tűnhetett. A 2013-as következő választások alkalmával gyakorlatilag azonnal ismét azok a pártok tértek vissza a hatalomba, amelyek megbuktatására az elhíresült tüntetéseket szervezték – amelyek az országot válságba vezették.⁴⁹ 2016-ban az akkori miniszterelnök, *Sigmundur Davíð Gunnlaugsson* a panama botrányban való érintettsége⁵⁰ miatt belebukott a kormányzásba, pártjának, a Függetlenségi Pártnak mégis sikerült ismét a legtöbb parlamenti helyet megszerezni az előrehozott választásokon⁵¹ - hogy aztán ez a kormány legyen a legrövidebb ideig hatalomban maradó kormány Izland történetében, hiszen kevesebb, mint egy éven belül egy újabb, magánjelle-

⁴⁷ MAGNÚSSON, HAUKUR S.: *What Are You Voting For, Reykjavík?* The Reykjavík Grapevine, 2010. 05. 25. Saját fordítás. <https://grapevine.is/mag/feature/2010/05/25/feature-what-are-you-voting-for-reykjavik/> (2018. 10. 31.)

⁴⁸ ÁRNADÓTTIR, NANNA: *Jón Gnarr: Politics Is An Environment Of Addiction*. The Reykjavík Grapevine. 2014. 05. 26. <https://grapevine.is/news/2014/05/26/jon-gnarr-politics-is-an-environment-of-addiction/> (2018. 04. 20.)

⁴⁹ KRAVEC, ALDA: *Party Behind Financial Crisis Back In Business*. The Reykjavík Grapevine. 2013. 04. 28. <https://grapevine.is/news/2013/04/28/party-behind-financial-crisis-back-in-business/> (2018. 10. 24.)

⁵⁰ Ahogy a nyilvánosságra hozott Panama papírokból kiderült, Gunnlaugssonnak és feleségének érdekeltségei voltak egy olyan vállalatban, aminek tulajdonrésze volt a 2008-ban csődbe ment izlandi bankokban. Miután Gunnlaugsson parlamenti képviselő lett, 1 dollárért adta el részesedését a feleségének, hogy ne kelljen nyilvánosságra hoznia érdekeltségét, majd államilag segítette a vállalat kimentését a csőd után.

⁵¹ FONTAINE, PAUL: *Elections 2016: Independence Party On Top. Pirates More Than Triple*. The Reykjavík Grapevine. 2016. 10. 30. <https://grapevine.is/news/2016/10/30/elections-2016-independence-party-on-top-pirates-more-than-triple/> (2018. 10. 24.)

gú botrány⁵² miatt ez is összeomlott.⁵³ A pártrendszer nem tudott lényegesen megváltozni, a huszadik század második fele óta erősen beágyazódott, sokak szerint belterjes, zárt pártelit szinte semmit sem változott 2008 óta. *Jón Gnarr* rövid momentum volt csak, és, ahogy ő is elismerte, nem megoldás az izlandi politikai rendszer bajára. Az elmúlt évtizedben Izlandon is megjelent ugyan egy Kalózpárt, sőt, a parlamentbe is sikerült bejutnia, de nem valószínű, hogy lényeges változást tud hozni. A természete szerint a közvetlen demokráciát támogató, anti-establishment, a fennálló politikai erőrendbe betagozódni nem akaró párt egy időben az ország legerősebb politikai formációjának tűnt⁵⁴, a legutóbbi választásokon mégis jelentősen veszített korábbi támogatottságából, és a parlament kisebb pártjainak egyike maradt.⁵⁵

Összességében tehát a politikai felelősségre vonás konklúziója kettős: a társadalmi aktivitás megnövekedése és mélyebb beágyazódása a mindennapokba pozitív, csakhogy ez elsősorban a hagyományos politikához képest alternatív csatornákon – civil társadalmi mozgalmakban, tüntetéseken – fejeződik ki. Eközben azonban a politikai felépítmény közel sem tudott úgy megújulni, ahogy azt a 2008-09-es izlandi példa előrevetítette, és nem is várható, hogy e tekintetben mélyebb változások tudnának bekövetkezni a közeli jövőben.

2. Jogi felelősségre vonás

Önmagában persze nem meglepő, hogy egy válságot követő elégedetlenség nyomán hasonló politikai elmozdulások és választói elszámoltatás következzen be, mint Izlandon, még ha nem is oly radikálisan, hogy viccpárti politikust válasszanak meg a főváros polgármesterének. Azonban az állampolgárok általános és keserű tapasztalata az, hogy az igazi bűnösök általában megmenekülnek az elszámoltatástól, és ha egy politikusnak esetleg el is kell hagynia a napi politikát például egy korrupciós botrány miatt, vagy egy vállalkozónak tartózkodnia kell a nyilvános megjelenéstől, ez valódi hatalmát és gazdagságát nemigen befolyásolja.

Nem csoda tehát, hogy az erről szóló cikkek és tanulmányok szinte kivétel nélkül szeretnek megjegyezni, hogy Izland az egyetlen ország a világon, ahol a 2008-as válságot tényleges jogi elszámoltatás követte. A krízist a világ legtöbb országában hasonlóan igyekeztek kezelni: a legtöbb esetben pénzbüntetést szabtak ki a bankokra, ha pedig jogi

⁵² Egy még működő, de nagyon kétes megítélésű izlandi jogi gyakorlat szerint büntetésüket letöltött elítéltek törölni tudják büntetésük előéletük jelzését úgy, hogy köztisztviselőként álló személyek támogató levelet írnak érdeklükben. A botrány idején hatalomban lévő miniszterelnök, Bjarni Benediktsson apja egy ilyen esetben volt érintett, méghozzá egy pedofiliáért elítélt ember ügyében lépett fel támogatólag. Ezt a fia kormányzati eszközökkel próbálta eltitkolni, de nyilvánosságra került, közfelháborodást váltott ki, tüntetések kezdődtek, amelyeken Benediktsson lemondását követelték, a kormánykoalíció pedig szétesett.

⁵³ FONTAINE, PAUL: *The Shortest Icelandic Government Ever*. The Reykjavik Grapevine. 2017. 09. 22. <https://grapevine.is/mag/articles/2017/09/22/the-shortest-icelandic-government-ever/> (2018. 10. 24.)

⁵⁴ Pirates top polls once again in Iceland. Iceland Monitor, 2016.06.14. https://icelandmonitor.mbl.is/news/politics_and_society/2016/06/14/pirates_top_polls_once_again_in_iceland/ (2018. 10. 24.)

⁵⁵ Final Results: General Elections in Iceland bring a complicated political landscape. Iceland Monitor, 2017. 10. 29. https://icelandmonitor.mbl.is/news/politics_and_society/2017/10/29/final_results_2017_elections/ (2018. 10. 24.)

útra terelődött egy ügy, szinte minden esetben peren kívül egyeztek meg a felek. Az USA-ban 2013-ban az akkori főügyész, *Eric Holder* maga mondta, hogy az ország legnagyobb bankjainak kivizsgálása az egész állam gazdaságát negatívan érintheti – később hangsúlyozta ugyan, hogy semmilyen intézmény nem állhat a jog felett, de mélyreható vizsgálatok azóta sem történtek.⁵⁶ A világ egyik legnagyobb pénzügyi tanácsadó cége, a Boston Consulting Group 2017-es összeállítása szerint a válságot követő kilenc évben világszerte összesen 321 milliárd dollárnyi büntetést szedtek be bankoktól, amelynek 63%-át, körülbelül 204 milliárd dollárt észak-amerikai bankok fizettek meg.⁵⁷ Ugyanakkor szinte példa nélküli, hogy a válság igazi felelőseit bíróság elé állítsák, és letöltendő börtönbüntetést szabjanak ki rájuk korrupció, sikkasztás vagy éppen hanyag kezelés miatt. Egyes országokban előfordult, hogy bűnbaknak kinevezett, kevés hatalommal bíró banki dolgozókat a látszat kedvéért börtönbe juttattak⁵⁸, de a valóban döntéshozó pozícióban lévő vezetőknek ezt szinte mindenütt sikerült elkerülni – kivéve Izlandot.

2. 1. Jogi felelősségre vonás a pénzügyi szektorban

Az összeomlást követő sokk után hamarosan, már 2008 decemberében egy Különleges Vizsgáló Bizottságot állított fel a parlament, hogy az felderítse és elemezze, mi és hogyan vezetett az ország három legnagyobb bankjának összeomlásához.⁵⁹ A szervezet maga nem folytatott nyomozást, feladta az volt, hogy informálja és segítse az ügyészség munkáját. A bizottságban a legfelsőbb bíróság egy bírója, az izlandi ombudsman és egy egyetemi oktató dolgoztak együtt, akik a bankok felelőtlen nyereszkeskedése mellett az állam mulasztását is kiemelték: megállapításuk szerint az illetékes hatóságoknak legkésőbb 2006-ban lépéseket kellett volna tenniük, hogy meggátolják a bankok túlzott terjeszkedését a külföldi piacokon. A bizottság jelentése azt is kiemelte, hogy a csődbe ment bankok legnagyobb hitelfeltevői a bankok legjelentősebb részét tulajdonló vállalkozók voltak, akik veszélyesen könnyen jutottak hitelekhez saját bankjaiktól. Egy példa a híres izlandi vállalkozó, *Björgólfur Thor Björgólfsson* és cégei voltak, akik a Landsbanki fő tulajdonosaiként összesen nagyobb összeggel tartoztak a banknak, mint a bank saját tőkéje.⁶⁰

Az igazi „piszkos munkát” ezt követően egy, a bankválság ügyeinek feltárására kinevezett különleges ügyész végezte el. *Olafur Hauksont*, az egykori rendőrkapitányt 2009 januárjában nevezték ki a feladatra, amiben a bizottság mellett egy francia vizsgáló

⁵⁶ ROBINSON, EDWARD – VALDIMARSSON OMAR: *This Is Where Bad Bankers Go to Prison*. Bloomberg, 2016. 03. 31. <https://www.bloomberg.com/news/features/2016-03-31/welcome-to-iceland-where-bad-bankers-go-to-prison> (2018. 04. 22.) [továbbiakban: ROBINSON ÉS VALDIMARSSON, 2016.]

⁵⁷ Banks paid \$321 billion in fines since financial crisis: BCG. Reuters, 2017. 03. 02. <https://www.reuters.com/article/us-banks-fines/banks-paid-321-billion-in-fines-since-financial-crisis-bcg-idUSKBN1692Y2> (2018. 04. 22.)

⁵⁸ MILNE, RICHARD: *Olafur Hauksont, the man who jailed Iceland's bankers*. The Financial Times. 2016. 12. 09. <https://www.ft.com/content/dcdb43d4-bd52-11e6-8b45-b8b81dd5d080> (2018. 04. 22.) [továbbiakban: MILNE 2016.]

⁵⁹ Report of the Special Investigation Commission (SIC). A Különleges Vizsgáló Bizottság honlapja. <https://www.rna.is/eldri-nefndir/addragandi-og-orsakir-falls-islensku-bankanna-2008/skyrsla-nefndarinnar/english/> (2018. 04. 22.)

⁶⁰ Summary of the Report's Main Conclusions. A Különleges Vizsgáló Bizottság honlapja. <https://www.rna.is/media/skjol/RNAvefKafli2Enska.pdf> (2018. 04. 22.)

lóbíró, *Eva Joly* volt segítségére. *Hauksson* szerint ahhoz, hogy visszaállítsák a bizalmat a pénzügyi intézetekben, elengedhetetlen, hogy megjeljék a válság valódi felelőseit. Bár kezdetekben szinte lehetetlennek tűnt kibogozni a szálatokat és felelősségre vonni az igazi bűnösöket, az ügyész szerint hiba volt, hogy más országokban ezt meg sem próbálták.⁶¹

Az eredmények pedig öt igazolták. Már 2015 végére 16 személyt ítéltek el a válsággal kapcsolatos pénzügyi bűncselekmények miatt, összesen 40 évnél is több börtönbüntetést kiszabva rájuk. Köztük volt a *Kaupthing* és a *Landsbanki* egykori vezérigazgatója is, akiket öt és fél, valamint három és fél év letöltendő börtönbüntetéssel sújtottak többek között bennfentes kereskedelem és piacbefolyásolás miatt. Mellettük további 17 személy ellen volt folyamatban eljárás.⁶²

Az állampolgárok igazságérzetének, Izlandon és a világon máshol is, jól esett azt látni, hogy megbüntetik azokat, akik igen nehéz pénzügyi helyzetbe sodorták emberek tömegeit. Az online közösségi hálózatokon egész sor mém jelent meg azt hirdelve, hogy Izland az ellenkezőjét csinálta annak, amit a világ többi országa: az embereket mentette ki, és a bankárokat börtönözte be.⁶³ A fent említett számok alátámasztják, hogy mindez igaz. De a jogi elszámoltatások háttere lényegesen összetettebb az ilyen leegyszerűsítő jelmondatoknál. Az összeomlott bankok ügyleteinek feltárása rendkívül bonyolult feladat volt, ahogy arra *Hauksson* is utalt, és a több száz ügyből, amiben a különleges ügyész nyomozni kezdett, csupán néhány került valamelyik bírói fórum elé. A pénzügyi szféra, és persze velük szoros kapcsolatban a politikai élet egyes prominens alakjai pedig sokat kritizálták a bíróságokat, azzal vádolva őket, hogy nem autonóm módon döntöttek, hanem engedtek a közvélemény haragjának – egyes büntetések ugyanis közel olyan súlyosak voltak, amit erőszakos bűncselekményekért szokás adni Izlandon.⁶⁴

2. 2. Jogi felelősségre vonás a politika világában

Ahogy már írtam, a nemzetközi közvélemény csodájára járt annak az egyedálló eredménynek, amit az izlandi hatóságok a különleges ügyész segítségével elértek. Azonban talán ennél is nagyobb figyelmet keltett az, amikor a bankárok és vállalkozók mellett, a világon szintén egyedülálló módon egy, a válság idején regnáló politikust is jogi felelősségre vonásnak vetették alá a válság kapcsán: *Geir Haarde* is bíróság elé került.

Az egykori miniszterelnököt már 2009-ben meghallgatta a Különleges Vizsgáló Bizottság, ami azt állapította meg, hogy *Haarde* gondatlanul járt el kormányzati ideje alatt a bankok kérdésében. A parlament egy ad hoc bizottságot állított fel a jelentés megvizsgálására, ami alapján a bizottság alkotmányos vádemelési eljárás (*impeachment*) megindítását kezdeményezte ellene, és további két korábbi miniszter ellen, akik szintén

⁶¹ MILNE 2016.

⁶² GYLFASON, THORVALDUR: *Iceland's seven meagre years*. VoxEU, CEPR's Policy Portal, 2015. 11. 26. <https://voxeu.org/article/iceland-s-seven-meagre-years> (2018. 04. 22.)

⁶³ HELGASON, MAGNÚS SVEINN: *Bankers Behind Bars: Is Iceland Living Up To That Meme*. The Reykjavik Grapevine. 2015. 03. 24. <https://grapevine.is/mag/articles/2015/03/24/bankers-behind-bars-is-iceland-living-up-to-that-meme/> (2018. 10. 26.)

⁶⁴ i. m.

szerepeltek a Különleges Vizsgáló Bizottság jelentésében. A parlament 2010 szeptemberében csak a *Haarde* elleni eljárás megindítását szavazta meg.⁶⁵

A korábbi miniszterelnököknek a Landsdómur, vagyis az ún. Nemzeti Büntetőtörvényszék előtt kellett megjelennie. A különleges bírósági szervet 1905-ben hozták létre azzal a céllal, hogy kormánytagok által elkövetett bűncselekményekben hozzon ítéletet. Izland története során *Haarde* ügye volt az első, amelyben a Landsdómur eljárta.⁶⁶

A törvényszék négy vádpontban vizsgálta *Haarde* bűnösségét, melyek között szerepelt az, hogy az egykori miniszterelnök nem tette meg a szükséges lépéseket a bankok túlzott növekedésének megfékezésére, illetve, hogy nem tudta megakadályozni a bankok válságnak tovább terjedését a külföldi betétesek felé.⁶⁷ A négy vádpont közül azonban háromban végül felmentették, csak egyben találták bűnösnek: e szerint a korábbi kormányfő regnálása idején, a válságot megelőző időszakban nem tartott e kérdésről válságértekezleteket, ahogy azt az alkotmány 17. cikke a kormányzati felelősségről szóló törvénnyel összhangban előírta számára, a „fontos kormányzati ügyekben”. A jogerős ítélet semmilyen büntetést nem szabott ki az egykori miniszterelnökre, a per költségeit pedig az állam állta.⁶⁸

Haarde ennek ellenére elégedetlen volt a törvényszék ítéletével, és az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) elé vitte az ügyet: kérelme szerint a tárgyalást megelőző nyomozás hiányos volt, a rendelkezések, amelyek alapján bűnösnek találták, nem voltak egyértelműek, és a törvényszék politikailag elfogult ítéletet hozott. Az EJEB azonban egyik kérdésben sem neki adott igazat. Az emberi jogi bíróság ítéletében elismerte ugyan, hogy a „fontos kormányzati ügy” fogalma értelmezési kérdés lehet, és azt is, hogy a politikai preferenciák szerepet játszhattak a 2010-re már baloldali többséggel bíró parlament szavazásában, amiben a konzervatív *Haarde*-t impeachment eljárás alá vonta, de az ítélet szerint az eljárás megfelelt a függetlenség és elfogulatlanság feltételeinek, a vád alapját képező rendelkezések egyértelműek voltak, és a törvényszék jogértelmezési jogkörének megfelelően eljárva értelmezte az alkotmány és a törvény szövegét.⁶⁹

Haarde így kénytelen volt elfogadni az ítéletet. Még az eredeti törvényszéki ítélettel kapcsolatban a korábbi kormányfő azt mondta, hogy az „abszurd”, és egyértelműen kitűnik belőle, hogy a bírákon nagyon nagy volt a nyomás, hogy legalább egy, lehetőleg kevésbé jelentős vádpontban el tudják ítélni.⁷⁰ Bár alapvető igazságérzetünknek a gondatlanul eljáró miniszterelnök felelősségre vonása „jóleső” eredmény, ugyanúgy, ahogy a nyereszkes bankárok elítélése, véleményem szerint *Haarde*-nak részben igaza lehetett. Valóban igaz, hogy óriási volt a nyomás a törvényszékeken mind a társadalom, mind az akkor kormányzó politikai ellenfél részéről. Az, hogy *Haarde*-t egyetlen igazán ko-

⁶⁵ Trial of former Icelandic Prime Minister for negligence in 2008 bank crisis was not unfair. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának Ítélete (*Haarde v. Izland* ügy; 66847/12. kérelem), Sajtóközlemény. 2017. 11. 23. 2. p. <http://rse.hi.is/wp-content/uploads/2017/11/Judgment-Haarde-v.-Iceland-trial-of-former-Icelandic-Prime-Minister-for-negligence-.pdf> (2018. 04. 22.) [továbbiakban: *Haarde v. Izland*, 2017.]

⁶⁶ NEATE, RUPERT: Iceland ex-PM Geir Haarde cleared of bank negligence. The Guardian, 2012. 04. 23. <https://www.theguardian.com/world/2012/apr/23/iceland-geir-haarde-found-guilty> (2018. 04. 22.) [továbbiakban: NEATE 2012.]

⁶⁷ i. m.

⁶⁸ *Haarde v. Izland*, 2017. 2. p.

⁶⁹ i. m. 2–3. pp.

⁷⁰ NEATE 2012.

moly vádpontban sem találták bűnösnek, és csak egy homályosan körülírt kötelezettségének elmulasztása miatt ítélték el, arra enged következtetni, hogy a végső szándék nem feltétlenül a tényleges felelősségre vonás, mint inkább a társadalmi elégedetlenség csillapítása volt: a regnáló politikai elit anélkül hangsúlyozhatta ezzel saját tisztaságát és kérhette ismét a társadalom nagyobb bizalmát, hogy végérvényesen kítaszított volna valakit „sajátjai” közül. Ezt még inkább alátámasztja az a tény, amit dolgozatom egy korábbi fejezetében említettem: *Haarde* jelenleg Izland washingtoni nagykövete, márpedig ez semmiképpen sem olyan pozíció, amit jogilag elítélt, bukott politikusoknak szokás adni.

Nem állítom, hogy e megállapításban nincs némi politikai cinizmus, de úgy érzem, ezt a közélet mindennapi tapasztalatai miatt nem lehet kizárni, és ennek hiányában, kétkezdés nélkül elhinni az elszámoltatásról szóló híreket, naivítás volna. Izland sok tekintetben a világ legfejlettebb jogállamai közé tartozik, de ez nem jelenti, hogy a mindennapokban ne küzdene ugyanazokkal a problémákkal, például a korrupcióval, a politikai összefonódásokkal, a háttérben zajló gazdasági üzelmekkel, mint bármely más ország.

Mindezek mellett természetesen elvitathatatlanok az ország által felmutatott eredmények: valóban igaz, hogy a világon szinte példa nélkül sikerült elszámoltatni a válság számos felelősét – mindenképpen többet, mint az országok többségében. Mindez sokat segített a bizalom helyreállításában és a társadalmi igazságérzet kielégítésében – és bár tudjuk, hogy ezek mennyire nehezen elérhető eredmények, Izlandra egy ennél is nehezebb feladat várt 2008 után: talpra kellett állni történelme legnagyobb válságából.

3. Pénzügyi-gazdasági válságkezelés

Ismét *Kristof Magnussont* idézem, aki a 2009. áprilisi választás éjszakájának egy érdekes jellegzetességét emelte ki: „A baloldali zöldek fennállásuk során még soha nem kaptak ilyen sok szavazatot, mégsem láttuk egyik vezetőjükön sem, hogy igazán örülne a jó eredménynek. Diadalmas győztesek helyett inkább egy hatalmas viharba keveredett hajó matrózaira hasonlítottak, akik most veszik fel a szolgálatot az imbolgó fedélzeten.”⁷¹ Innentől kezdve ezekre a „matrózokra” várt a feladat, hogy valahogyan kivezessék a partra a tengeren hanykolódó hajót, a kicsi Izlandot, és közben a lehető legkisebber mérsékeljék a nemzeti és az egyéni szintű károkat és terheket.

3. 1. A bankrendszer szanálása

Az izlandi válságkezelést gyakran illetik az „unortodox” jelzővel, utalva arra, hogy az ország sok mindent másképp csinált, mint mások a recessziót követően, és ezzel nemegyszer ki is vívta a többi országok ellenérzését. Az egyik első lépés, amit a bevált nemzetközi gyakorlattól eltérően tett, már a bankok szétválasztásakor megtörtént: nem egy „rossz” és egy „jó” bankot hozott létre egyik oldalról a behajthatatlan követeléseknek, a „mérgező” eszközöknek, a másik oldalról pedig a működőképes jogutód számára. Helyette földrajzi alapon választotta szét őket, leválasztva ezzel az izlandi bankokról azok

⁷¹ MAGNUSSON 2017, 58. p.

külföldi fiókjait.⁷² Ennek megfelelően a válságkezelés is két fronton zajlott: egyszerre kellett rendezni a külföldi követeléseket és az azok kapcsán kibontakozó diplomáciai vitákat, és helyreállítani a hazai pénzügyi rendszert. A két eseménysor tehát egy időben zajlott, és értelemszerűen egymást feltételezték, azonban én a bankok szétválasztásához hasonlóan, külön-külön tekintem át a kettőt a könnyebb érthetőség érdekében. A két irányt szorosra fűzi az IMF-től kapott segítség is, ami a hazai helyreállítás egyik fontos feltétele és eszköze volt, és ami egyben nagyban függött a külfölddel való viták rendezésétől.

Miközben a nemzetközi szinten diplomáciai vitákat kellett megvívnia a külföldi betétesek elveszett pénze miatt, Izlandnak hazai pénzügyi piacán is komoly feladatai voltak: a csődbe jutott pénzügyi rendszer azzal fenyegetett, hogy az állam egésze fizetésképtelenné válik, és szuverén adósságválságba zuhan. Izlandnak gyorsan és hatékonyan kellett fellépni, hogy elkerülje a csődhelyzetet, és ezt meg is tette – noha némileg másképpen, mint a hasonló helyzetbe került országok többsége.

Az első, már emlegetett lépés, amit az izlandi állam a nemzetközi gyakorlattól eltérően tett, hogy földrajzi alapon választotta szét a bankokat. A régi bankokba rendezték a külföldi tartozásokat, ezek csőd eljárás alatt álló, magántulajdonú pénzügyintézetek maradtak, és ezek kapcsán alakult ki a következő fejezetben részletezett Icesave vita is. Az új bankok a hazai aktívákat vették át, amelyekre *Geir Haarde* 2008. október 6-ai beszédében biztosítékot vállalt, és a későbbiekben valóban ezek kifizetése volt az elsődleges, minden más, bizonytalan követeléshez képest. Fontos kiemelni, hogy ezek a bankok mindvégig, megszakítás nélkül funkcionáló intézmények maradtak. Ennek megfelelően nem egészen igaz az elterjedt közvélekedés, miszerint Izland „unortodox” válságkezelésének legfőbb sajátossága az volt, hogy ellentétben más országokkal, akik szinte a fizetésképtelenség közelébe jutottak azzal, hogy bármi áron, de megmentették bankjaikat, Izland hagyta bedőlni ezeket a bankokat.⁷³ Az állam valójában igen nagy összegekkel vásárolt ezen bankokban többségi részesedését a válság kirobbanásakor – közülük a Landsbankki, és a Glitnir utódja, az Íslandsbanki máig is állami tulajdonban van, és bár az állam jelezte szándékát ezek reprivatizációjára, pontos határidőt nem jelölt meg ennek teljesülésére.⁷⁴

Ugyanakkor természetesen igaz, hogy a három legnagyobb pénzügyintézet, a bankrendszer 85%-át kitevő három bank fizetésképtelenné vált, és az államnak kellett beavatkozni, hogy kimenekítse ezekből a hazai vagyont. A bankok megmentésére nem is lett volna lehetősége, hiszen nem volt képes ezt finanszírozni. Kockázatos lépés volt, és sokan kritizálták is érte az országot, hosszabb távon mégis jó döntésnek bizonyult, mert ez lehetőséget adott az országnak arra, hogy az alapoktól kezdve egy új, biztonságosabb pénzügyi rendszert építsen ki. Mára az izlandi bankok sokkal biztosabb sajáttőke álló-

⁷² DANIELSSON, JON: *How not to resolve a banking crisis: Learning from Iceland's mistakes*. VoxEU, CEPR's Policy Portal, 2011.10.26. <<https://voxeu.org/article/how-not-resolve-banking-crisis-learning-iceland-s-mistakes>> (2018. 04. 25.)

⁷³ Iceland's crisis and recovery: facts, comparisons, and the lessons learned. Már Guðmundsson, az Izlandi Központi Bank elnökének beszéde, Institute of International and European Affairs. Dublin, 2015. 04. 27. 4. p. <https://www.sedlabanki.is/library/Skraarsafn/Raedur--erindi-og-greinar/MG%20Speech%20in%20Dublin%20April%202015.pdf> (2018.04.25.)

⁷⁴ Izland: Állami tulajdonú vállalkozások. Export.gov, <https://www.export.gov/article?id=Iceland-State-Owned-Enterprises> (2018. 10. 26.)

mánnal rendelkeznek, és szabályozták a bankárok fizetési rendszerét is, hogy visszaszorítsák nyereszkeskedésüket.⁷⁵ A pénzügyi felügyeleti rendszert ugyancsak átalakították, de ahogy arra mindjárt visszatérek, kérdéses, hogy ezen a területen mennyire éltek hatékonyan a válság adta tabula rasa lehetőségével.

A bankok kezeléséhez hasonlóan sok vitát váltott ki az izlandi válságkezelés másik legfontosabb eleme: a tőkekorlátozások. Ahogy korábban már írtam, a válság kirobbanásakor a korona óriási leértékelődést szenvedett el, 2008 októberének első hetében 25%-ot veszített az értékéből. A pénzügyi rendszer összeomlása miatt féltő volt, hogy a külföldi befektetők mihamarabb szabadulni próbálnak koronában jegyzett pénzeszközeiktől, ami tovább gyengítette volna a valuta árfolyamát, ez pedig még tovább növelte volna az így is nagyon magas inflációt. Mivel a lakosság és a gazdasági vállalkozások körében is rengetegen vettek fel devizahiteleket a válságot megelőző években, ezek a folyamatok tömegesen eredményezhettek volna fizetési képtelenséget mindkét szektorban.⁷⁶

3.2. Tőkekorlátozások

Az IMF egyetértésével ezért az izlandi állam tőkekorlátozások bevezetése mellett döntött. A szabályozás a központi bank nehezen megszerezhető engedélyéhez kötötte az országban lévő tőke kivitelét a határon túlra. A korlátozásokat hangsúlyozottan átmeneti jelleggel vezették be, az eredeti szándékok szerint néhány hónapos időtartammal, végül azonban kilenc éven keresztül érvényben maradtak: néhány korábbi, kisebb liberalizációt eredményező lépés után 2017 márciusától⁷⁷ lényegileg megszűntek a korlátozások.⁷⁸

A tőkekorlátozások, bár végeredményben sikeresnek bizonyultak, kezdetektől vitatott elemei voltak az izlandi válságkezelésnek. A szabályozás ötlete az IMF-től származott, és a nemzetközi közvélemény általánosságban „szükséges rosszként” fogta fel, ami segít elkerülni a még nagyobb problémákat. Egyes közgazdászok azonban nem értettek egyet ezzel. *Jon Danielsson*, a London School of Economics oktatója több cikkében is kifejtette ellenérzéseit a korlátozások kapcsán – ő odáig ment, hogy szerinte összességében előnyösebb lett volna az izlandi gazdaságnak, ha azokat egyáltalán nem is vezették volna be. Véleménye szerint ezek a megszorítások hosszú távon rontják az izlandi ipar versenyképességét, eltorzítják a hazai ipari struktúrát, és csökkentik a hazai és külföldi befektetők bizalmát az ország gazdaságában. Emellett azt is kifogásolta, hogy ezek az intézkedések túlzottan nagy hatalmat adnak a kormány kezébe, ami az engedélyek és kivételek megadásával saját érdekei mentén tovább torzíthatja az ipar szerkezetét. Hozzáteszi azt is, hogy a korlátozások az izlandi állampolgárok alapjogait is sértik, hiszen egy külföldi utazás alkalmával a központi bank engedélyre kell a – korlátozott

⁷⁵ MATSANGOU, ELIZABETH: *Failing banks, winning economy: the truth about Iceland's recovery*. World Finance. 2015. 09. 15. <https://www.worldfinance.com/special-reports/failing-banks-winning-economy-the-truth-about-icelands-recovery> (2018. 04. 25.) [továbbiakban: MATSANGOU 2015.]

⁷⁶ Capital controls. Az Izlandi Központi Bank honlapja. <https://www.cb.is/foreign-exch/capital-controls/> (2018. 04. 25.)

⁷⁷ What is authorised? Az Izlandi Központi Bank honlapja. <https://www.cb.is/foreign-exch/capital-controls/what-is-authorised/> (2018. 04. 25.)

⁷⁸ DANIELSSON, JON: *The capital controls in Cyprus and the Icelandic experience*. VoxEU, CEPR's Policy Portal. 2013.03.28. <https://voxeu.org/article/capital-controls-cyprus-and-icelandic-experience> (2018. 04. 25.)

mértékű – valuta megszerzéséhez, aki pedig elköltözik Izlandról, különböző pénzügyi eszközeit nem tudja kivinni az országból.⁷⁹

3. 3. A válságkezelés eredményei

Az „unortodox” izlandi válságkezelés ellentmondásos és sokat kritizált lépéseinek eredménye, a makroökonómiai mutatókat tíz év távlatából megvizsgálva igazolni látszik azok helyességét. Az OECD 2017-es országbeszámolója a szervezet leggyorsabban növekedő gazdaságának nevezi Izlandot, amit a beszámoló számai is alátámasztanak. A GDP növekedése az elmúlt években még néhány kilengéssel, de növekvő tendenciát mutat, 2016-ban 7,2%-kal nőtt, a bruttó államadósság pedig a GDP 62,3%-ával jóval az OECD átlag alatt húzódik. A válság idején a 8%-ot is elérő munkanélküliségi ráta 2016-ra 3%-ra csökkent, a foglalkoztatás arányában így első helyen áll az OECD országok között, és a szegénységi rátája is a legkisebb a szervezetben. A kormányzat és a magán-szektor fogyasztása, az export és az import is folyamatosan, sőt, egyre növekvő ütemben nő. A hazai kereslet erős, és a bérek folyamatosan növekednek.⁸⁰

E gazdasági növekedésben fontos szerepet játszott Izland egyik legdinamikusabban növekvő sikerágazata az elmúlt években: a turizmus. 2010-ben a híressé vált Eyjafjallajökull vulkán kitörése napokra megbénította Európa légiközlekedését, és ez első reakcióként sok turistát elijesztett attól, hogy felkeresse a különleges természeti szépségeiről ismert szigetországot. Az ország azonban az előnyére fordította a körülményeket: a kormány, a reykjavíki önkormányzat és több mint nyolcvan turizmussal foglalkozó vállalat közösen elindította a közösségi média lehetőségeit kiválóan kihasználó Inspired by Iceland kampányt, amivel meg akarták mutatni, hogy Izland továbbra is biztonságos, ugyanakkor nagyon is élő és pezsgően sokszínű turisztikai célpont.⁸¹ A kampány óriási siker lett: 2010-ben körülbelül fél millió turista látogatta meg Izlandot, akik száma azonban azóta folyamatosan növekedett, és 2017-re meghaladta a megdöbbentően magas 2 milliós számot, vagyis hatszor annyi turista érkezett az országba, mint amennyi annak teljes lakossága.⁸² A szektor szárnyaló növekedése rengeteg új állást és hatalmas bevételeket eredményezett az utóbbi időszakban.⁸³

Mindezek a rendkívüli eredmények kétségtelenül érdemessé teszik Izlandot arra, hogy odafigyeljünk rá, és levonjuk a tanulságokat szokatlan módszereiből. *Poul M. Thomsen*, az IMF európai részlegének igazgatója a Lehman Brothers csődjének tizedik

⁷⁹ DANIELSSON, JON ÉS ARNASON, RAGNAR: *Capital controls are exactly wrong for Iceland*. VoxEU, CEPR's Policy Portal. 2011. 11. 14. <https://voxeu.org/article/iceland-and-imf-why-capital-controls-are-entirely-wrong#fn> (2018. 04. 26.)

⁸⁰ OECD Economic Surveys: Iceland 2017. Az OECD honlapja. 10–15. pp. https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-iceland-2017_eco_surveys-isl-2017-en#page17 (2018. 04. 26.) [továbbiakban: OECD 2017.]

⁸¹ GORE, WAYNE M.: *Tourism Promo Campaign Helped the Industry*. Tourism Review. 2010. 12. 27. <https://www.tourism-review.com/travel-tourism-magazine-inspired-by-iceland-successful-tourism-promotion-campaign-article1399> (2018. 04. 27.)

⁸² FONTAINE, PAUL: *Number Of Tourists To Iceland Surpasses 2 Million In 2017*. The Reykjavík Grapevine. 2018. 01. 16. <https://grapevine.is/news/2018/01/16/number-of-tourists-to-iceland-surpasses-2-million-in-2017/> (2018. 04. 26.)

⁸³ OECD 2017, 18. p.

évfordulóján, 2018. szeptember 15-én előadást tartott a reykjavíki Harpa konferencia termében. *Thomsen* az Izlandnak nyújtott hitelcsomag egyik fő kidolgozója volt, és figyelemmel kísérte a válságkezelés teljes folyamatát. Meglátása szerint az izlandi tapasztalat olyan ellentmondásos területeken, mint a tőkekorlátozások alkalmazása, vagy a bankrendszerbe való beavatkozás sajátos módja fontos lehet egy olyan időszakban, amikor a nézetek változóban vannak a válságok kezelésének helyes módjáról. Az igazgató dicsérte az izlandi hatóságok készséges együttműködését és az ország politikai vezetésének konszenzusát a válságkezelés kapcsán, de kiemelt egy problémás területet is. A korábban emlegetett lehetőség a pénzügyi felügyeleti rendszer hatékony átalakítására nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A banki felügyelet jelenleg két testület között oszlik meg, melyek egyike a likviditást, a másik pedig a fizetőképességet felügyeli. *Thomsen* szerint sem ez a megosztottság nem szerencsés, sem az, hogy a kormánynak túl nagy a befolyása és korlátozó ereje a felügyeleti ügynökségre, hiszen az a kormányzati intézményrendszer része. Egy hatékony és független felügyeleti rendszer pedig elengedhetetlen fontosságú lenne egy újabb esetleges válság elkerülése érdekében.⁸⁴

Ez pedig különösen fontos feladat manapság. Az izlandi „boom” az elmúlt tíz évben azzal a veszéllyel fenyeget, hogy az ország ismét beleesik ugyanabba a hiába, mint 2008 előtt, és felelőtlenül túlterjeszkedik saját pénzügyi erején. A lakáspiac pontosan olyan drágulást és hatalmas növekedést mutat ma is, mint tíz éve, de talán még problematikusabb kérdés a turizmus, ami Izland egyik legfőbb exportágazatává nőtte ki magát. A korábban részletezett turisztikai sikertörténet kellő elővigyázatosság nélkül könnyen átfordulhat komoly gazdasági problémává. Az országba érkező turisták számának növekedése növekvőből erősen csökkenő tendenciába fordult át, az elmúlt évek során óriási-ra duzzadt izlandi légitársaságok pedig az olajár növekedésével és pénzügyi problémákkal is küzdenek. Mivel a szektor az izlandi gazdaság jelentős szereplője, problémái az egész ország gazdaságára negatívan hathatnak, a munkapiac problémáitól kezdve a gyengülő koronáig és így tovább.⁸⁵

Izland sikerei a gazdaság helyreállításában méltóak más országok figyelmére, és a sajátos módszereit is érdemes lehetséges eszközként számba venni egy újabb esetleges válság kitörésekor – de mindezt kellő elővigyázattal kell megtenni, Izlandnak pedig különösen fontos, hogy időben tanuljon 2008 előtti saját hibából, hogy el tudja kerülni az újabb problémákat az elkövetkező években.

4. „Az Icesave Saga”

A saga az izlandi irodalom egy sajátos műfaja. A terjedelmes nagyepikai műfaj sokszor több nemzedék történetét fogja össze, a családja tagjainak szinte véget nem érő sorolá-

⁸⁴ THOMSEN, POUL M.: *Ragnarök: Iceland's Crisis, its Successful Stabilization Program, and the Role of the IMF*. A Harpában elmondott beszéd írott változata, az IMF honlapja. 2018. 09. 15. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2018/09/15/sp091518-ragnarok-iceland-s-crisis-its-successful-stabilization-program-and-the-role-of-the-imf> (2018. 10. 28.)

⁸⁵ SIGURDARDOTTIR, RAGNHILDUR–RIGILLO NICK: *A Decade After Financial Collapse, Iceland Faces a New Crisis*. Bloomberg, 2018. 10. 04. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-10-04/a-decade-after-financial-collapse-iceland-faces-a-new-crisis> (2018. 10. 28.)

sával, számtalan konfliktussal, követhetetlennek tűnő, szerteágazó történettel. Ennek ismeretében érthetővé válik, miért nevezte el a nemzetközi közvélemény „Icesave Saga”-nak azt a végeláthatatlan vitát, ami Izland brit és holland betéteseinek elveszett pénze körül 2008 őszét követően kibontakozott. A vita feloldásához számos keserves nehézséggel elfogadtatott, majd az elnök által megvétózott törvényjavaslat, két izlandi referendum, az Európai Unió és az IMF beavatkozása, végül egy nemzetközi bíróság döntése kellett, amely Izlandnak adott igazat, majd Izland végül fizetett. Valóban a sagák írói is megirigyelnének egy ilyen történetet.

A dereguláció időszakában, a privatizációt és Izland 1993-as EGT csatlakozását követően megnyílt az út az izlandi bankok számára, hogy terjeszkedni kezdjenek Európában. A bankok 2006 környékén döntöttek úgy, hogy külföldi fiókjaikban internetes bankokat hoznak létre. A Kaupping, a később csődbe jutott bankok közül a legnagyobb, Kaupping Edge néven tört be az európai piacokra, a Landsbanki külföldi fiókjai pedig a későbbi vita névadójává váló Icesave néven futottak. A bankok óriási kamatokat ígértek, és 2008 végére a brit piacon összesen 4,5 milliárd fontot, Hollandiában pedig 1,7 milliárd eurót gyűjtöttek össze betéteseiktől. Ugyanakkor, ahogy arra utólag több, a témát vizsgáló szakember is felhívta a figyelmet, a brit és holland kormányokat már jóval a válság előtt figyelmeztették a kockázatokra, ők azonban nem tettek különösebben jelentős lépéseket e kockázatok mérséklésére, így a kialakult helyzetért részben ők is felelősnek tekinthetők.⁸⁶

Amikor a bankok sorban omlottak össze Izlandon, érhető módon a külföldi betétesek között is lassan pánikhangulat alakult ki: *Geir Haarde* ominózus október 6-ai beszédében biztosította az izlandiakat, hogy a helyi megtakarítások nem vesztek el, ezekre az állam garanciát vállal, ugyanakkor a külföldieknek nem ígérte meg ugyanezt. Október 8-án, erre is válaszulva a brit kormány, ahogy már írtam, a 2001. szeptember 11-e után elfogadott terrorellenes törvényt alkalmazta az izlandi bankok pénzeszközeinek befagyasztására. Ezzel a túlzónak tűnő intézkedéssel nem csak a már csődbe jutott Icesave-et büntette, hanem általános jelleggel minden izlandi bankot, ami megjelent a brit piacon – ettől omlott össze utolsóként a Kaupping is.⁸⁷

Mind a brit, mind a holland állam nagyon gyorsan lépett az ügyben, nem hagyták elveszni állampolgáraik megtakarításait: Nagy-Britannia teljes körűen kárpótolta az összes lakossági betétet, míg Hollandia 100 ezer euróig fizetett kárpótlást.⁸⁸ Ezután azonban Izlandhoz fordultak, és visszakövetelték a pénz egy részét. A két ország az EGT megállapodás mellékletében is szereplő, 94/19/EK direktívára hivatkozott, ami előírja a részes államok számára, hogy tartsanak fenn egy betétbiztosítási rendszert, ami legalább 20 ezer eurós összegig garanciát vállal a betétesek pénzére.⁸⁹ Izland meg is felelt e követelménynek, egy 2008 decemberében, kis többséggel elfogadott törvényben

⁸⁶ DANIELSSON, JON: *The saga of Icesave: A new CEPR Policy Insight*. VoxEU, CEPR's Policy Portal, 2010. 01. 26. <https://voxeu.org/article/saga-icesave-new-cepr-policy-insight> (2018. 04. 23.) [továbbiakban: DANIELSSON 2010.]

⁸⁷ BERGMANN, EIRÍKUR: *The Icesave dispute: case study into crisis of diplomacy during the Credit Crunch*. The European Consortium for Political Research (ECPR), 2014. 2–3. p. <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/9d850d33-d60a-4ee1-a5fd-067dfcb3922b.pdf> (2018. 04. 23.) [továbbiakban: BERGMANN, 2014.]

⁸⁸ DANIELSSON, 2010.

⁸⁹ SIBERT, ANNE: *The Icesave dispute*. VoxEU, CEPR's Policy Portal, 2010. 02. 13. <https://voxeu.org/article/icesave-dispute#fn> (2018.04.23.) [továbbiakban: SIBERT, 2010.]

20 778 euró összegig vállalta a külföldi betétesek pénzeinek visszatérítését. Tehát az ország soha nem akart kibújni nemzetközi jogi kötelezettségének teljesítése alól. Csak-hogy ez körülbelül 4 milliárd euró összértéket jelentett az akkori árfolyamok mellett, amiből 2,7 milliárd euró a brit, 1,3 milliárd euró pedig a holland betétesek kárpótlására szolgált, a betétbiztosítási rendszernek ugyanakkor mindössze 0,1 milliárd euró, vagyis a teljes összeg töredéke állt rendelkezésére.⁹⁰

A vita magja a jogértelmezés különbözőségében keresendő: a direktíva szigorúan véve csak azt írta elő a tagországoknak, hogy fenntartsák és ellenőrizzék a betétbiztosítási rendszert, arra vonatkozólag semmilyen követelményt nem támaszt, hogy az állam is vállaljon pénzügyi garanciát a bankokra. Csakhogy a jogforrás egy bank csődjével számolt – nem pedig egy ország teljes bankrendszerének összeomlásával. Ilyen esetre a jogszabály nem szolgál egyértelmű válasszal. Nyilvánvaló, hogy egy ilyen helyzetben csakis maga az állam lehet hiteles garancia. Ez azonban azt jelenti, hogy az államnak az adófizetői befizetésekből kellene magánkézben lévő bankok tartozását kiegyenlíteni.⁹¹

A bizonytalan jogi háttér ellenére Izland kifejezte szándékát arra vonatkozólag, hogy az állam támogassa a betétek visszafizetését.⁹² A vita tehát végérvényesen nem a fizetés ténye, hanem annak feltételei körül alakult ki.

Az első Icesave-törvényt 2009 augusztusában fogadta el az izlandi parlament. E szerint Izland egy moratóriumot követően, 2016-tól kezdve kezdte volna megfizetni a 4 milliárd euró részleteit, 5,55%-os kamattal terhelve. Ez a realista számítások szerint a GDP 1-2%-át vitte volna el éves szinten, és Izland 2025-re teljesen visszafizette volna az említett összeget. Ugyanakkor egy pénzügyi válság közepén számolni kellett ennél rosszabb scenárióval is: amennyiben a növekedés lassabban indul be és a recesszió elhúzódik, a fizetendő összeg akár az éves GDP 30-40%-ra is nőhet. Ezért Izland azt a feltételt is az egyezményhez csatolta, hogy a részletek összegét a GDP arányában állapítják meg, és a garancia a 2025-ös évig szól, amikor az esetleges fennmaradó összegről újra tárgyalnak.⁹³

A két másik fél azonban elutasította ezt a feltételt, újabb tárgyalásba kezdtek, és 2009 decemberére elkészült a második Icesave-törvény tervezete, az említett feltétel eltörlésétől eltekintve változatlan tartalommal, összességében tehát az előzőnél negatívabb volt az izlandi polgárokra nézve. Petíció indult el, amit a választópolgárok negyede aláírt, és amiben az izlandiak arra kérték az államfőt, hogy vétózza meg a törvénytervezetet.⁹⁴ Az elnök engedett a népakaratnak, nem írta alá a törvénytervezetet, és március 6-ára népszavazást írt ki róla.⁹⁵

Az első pillanattól valószínű volt, hogy az izlandiak nemmel fognak szavazni. A fent említett kockázat nagyon nagy volt, az 5,55%-s kamat pedig jóval magasabb volt az

⁹⁰ BALDURSSON, FRIDRIK MÁR: *Icesave: Groundhog Day?* VoxEU, CEPR's Policy Portal, 2011. 01. 10. <https://voxeu.org/article/icesave-groundhog-day> (2018. 04. 23.) [továbbiakban: BALDURSSON 2011.]

⁹¹ DANIELSSON 2010. és SIBERT 2010.

⁹² SIBERT 2010.

⁹³ BALDURSSON, FRIDRIK MÁR: *Icesave: The big ultimatum.* VoxEU, CEPR's Policy Portal, 2010. 01. 29. <https://voxeu.org/article/icesave-big-ultimatum> (2018. 04. 23.) [továbbiakban: BALDURSSON 2010.]

⁹⁴ SIGMUNSDÓTTIR, ALDA: *Iceland's bizarre Icesave referendum.* The Guardian, 2010. 03. 08. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2010/mar/08/iceland-referendum-icesave-repay> (2018.04.23.) [továbbiakban: SIGMUNSDÓTTIR 2010.]

⁹⁵ BALDURSSON 2010.

indokoltnál, ezért úgy tűnt, hogy a vitás államok nyereszkeskedni próbálnak Izland válságos helyzetén. Ugyanakkor sok minden szólt amellett, hogy elfogadják a második törvénytervezetet. Az IMF által 2008 novemberében megígért 2,1 milliárd dolláros segítség mellett Izland a szomszédos északi országoktól is kapott ígéretet kölcsönökre⁹⁶, azonban várható volt, hogy mindkét fel fogja függeszteni a kifizetéseket a megoldatlan Icesave-vita miatt, ami végeredményében akár az állam fizetési képtelenségéhez is vezethetett volna.⁹⁷ Emellett az Európai Bizottság is megüzente, hogy amíg az Icesave-ügy meg nem oldódik, Izland nem számíthat uniós segítségre.⁹⁸

Mindezen félelmek miatt az izlandi fél az elnöki vétót követően azonnal újra tárgyalóasztalhoz hívta a briteket és a hollandokat. Mire a népszavazás napja elérkezett, már szinte készen volt az újabb tervezet, de mivel ezt még nem fogadták el, a referendumot meg kellett tartani, az pedig a várható eredménnyel zárult: 93,2% szavazott nemmel.⁹⁹ A népszavazást követően a tárgyalások változatlanul folytak tovább, az eredménynek tehát lényegileg semmi jelentősége nem volt. Izland történelmének első népszavazása¹⁰⁰ így politikai abszurditásba fulladt.

A harmadik Icesave-törvény tervezete 2011 februárjára készült el és sokkal kedvezőbb volt Izland számára, mint a korábbiak. A korábbi kamat érteke lényegesen csökkent, azt a brit és holland kincstárak mindenkori finanszírozási költségeinek átlagaként számolták volna, aminek köszönhetően csökkent a visszafizetendő érték és a kockázatok is.¹⁰¹ A felek egyetértettek, az izlandi parlament pedig elfogadta a tervezetet, azonban az ugyanarra a sorsra jutott, mint elődje: az elégedetlen izlandi tömeg petíciójával elérte, hogy az elnök, bár ő maga támogatólag beszélt róla, megvétózza a tervezetet, és újabb népszavazást írjon ki.¹⁰² A második referendumon már nem volt olyan elsőprő a nem szavazatok aránya, mint az első alkalommal, de így is a szavazók 59% utasította el a harmadik Icesave-törvénytervezetet is.¹⁰³

Az ekkor már harmadik éve húzódó történet e pontján a britek és a hollandok elvezítették a türelmüket: a holland pénzügyminiszter úgy reagált a népszavazás eredményére, hogy ezzel lejárt a tárgyalások ideje, és az ügyet bíróság elé viszik.¹⁰⁴

A keresetet 2011 decemberében nyújtotta be az EFTA Felügyeleti Hatósága (*EFTA Surveillance Authority*), az Európai Bizottsággal mint beavatkozó féllel együtt. A kereset legfontosabb vádpontja az volt, hogy Izland nem fizette meg a kötelezően garantált minimum összeget, vagyis a 20 ezer eurót a jogszabály által meghatározott határidőig.

⁹⁶ Összesen további 3 milliárd dolláros összegről egyeztek meg, amiket a dán, finn, norvég és svéd központi bankok, valamint egy különálló lengyel kölcsön adtak össze. Lásd: BERGMANN 2014, 16. p.

⁹⁷ BALDURSSON 2010.

⁹⁸ VIVIEN, RENAUD: *Iceland refuses its accused bankers 'Out of Court' settlements*. Interjú Eva Joly-val. Committee for the Abolition of Illegitimate Debt. 2016. 03. 12. <http://www.cadtm.org/Iceland-refuses-its-accused> (2018. 04. 23.)

⁹⁹ SIGMUNSDÓTTIR 2010.

¹⁰⁰ i. m.

¹⁰¹ BALDURSSON 2011.

¹⁰² KOLLEWE, JULIA: *Iceland president triggers referendum on Icesave repayments*. The Guardian. 2011. 02. 20. <https://www.theguardian.com/business/2011/feb/20/iceland-president-referendum-icesave> (2018. 04. 23.)

¹⁰³ FONTAINE, PAUL: *Finance Minister: „Iceland Will Pay” Icesave Debt*. The Reykjavik Grapevine. 2011. 04. 11. <https://grapevine.is/news/2011/04/11/finance-minister-iceland-will-pay-icesave-debt/> (2018.04.23.)

¹⁰⁴ i. m.

A döntés 2013 januárjára született meg, és talán némileg meglepő eredménnyel zárta a vitát: a bíróság Izlandnak adott igazat. Indoklása szerint a direktíva valóban nem adott egyértelmű választ arra az esetre, ha a betétbiztosítási rendszer nem képes az előírt összeg megfizetésére határidőre egy olyan mértékű, rendszerszintű válság miatt, ami Izlandot érte.¹⁰⁵

Mindez természetesen nem jelentette azt, hogy Izlandnak ne kellett volna megfizetnie a garantált minimum összeget – ahogy már írtam, nem a fizetés tényéről, hanem a feltételekről folyt a vita, és Izland győzelme azt jelentette, hogy az ország kikerülhetett korábbi bizonytalan helyzetéből, és biztosabb növekedési pályára tudott állni. A fizetés már korábban megkezdődött a Landsbanki vagyonából, amiből az EFTA Bíróság döntésének idejére a követelt összegek jelentős részét már megfizették. Az izlandi állam kész volt a teljes összeget visszafizetni, de kamatokat mindössze hat hónapon keresztül kellett fizetnie a másik két államnak, ellentétben az Icesave-törvénytervezetek előírásaival, ami a kifizetések teljes futamidejére előírta volna a viszonylag magas kamatokat.¹⁰⁶

Az „Icesave Saga” 2016 januárjában fejeződött be. Január 11-én az Izlandi Központi Bank átutalta a követelt kárpótlási összegek utolsó nagy részletét, egy körülbelül 1,5 milliárd eurós összeget.¹⁰⁷ Ezzel Izland megfizette külföldi betéteseinek tartozásait, és lezárta a 2008-as válság egyik legnagyobb terhet jelentő fejezetét.

5. Az uniós kapcsolatok alakulása – az EU-val vagy nélküle?

A válság kirobbanását követően volt még egy sokak által támogatott lehetséges lépés a helyzet kezelésében, ez pedig az európai uniós csatlakozás, illetve az euró bevezetése lett volna. Az összeomlást követő, kritikus időszakban sokak szerint már a csatlakozási szándék bejelentése is segíthetett volna az izlandi gazdaság iránti bizalom helyreállításában. E vélemények szerint a kis országnak előnyös volna részt venni a monetáris unió rendszerében is, mert egyedül kevésbé képes egy hatékony bankfelügyelet működtetésére, és a válság helyes kezelésére.¹⁰⁸

A 2009 áprilisában lezajlott választások után az uniós tagságot ellenző Függetlenségi Pártot a már említett szociáldemokrata-bal-zöld koalíció váltotta a kormányzatban. Az uniópárti új parlamenti többség már 2009 júliusában megszavazta a tagsági kérelem

¹⁰⁵ Az EFTA Bíróság döntése. E-16/11 ügy, döntés: 2013. 01. 28. Sajtóközlemény. 1–2. pp. http://www.eftacourt.int/fileadmin/user_upload/Files/PRs/2013/2_13/16_11_PR_EN.pdf (2018. 04. 23.)

¹⁰⁶ MILNE, RICHARD: *Iceland triumphs in Icesave court battle*. The Financial Times. 2013. 01. 28. <https://www.ft.com/content/4258b6da-693b-11e2-b254-00144feab49a> (2018. 04. 23.)

¹⁰⁷ Iceland completes Icesave payback. Iceland Monitor. 2016. 01. 12. https://icelandmonitor.mbl.is/news/politics_and_society/2016/01/12/iceland_completes_icesave_payback/ (2018. 04. 23.)

¹⁰⁸ LANE, PHILIP: *Iceland: The future is in the EU*. 2–3. pp. In: Felton, Andrew–Reinhart, Carmen M. (szerk.): *The First Global Financial Crisis of the 21st Century*. Part II: June–December, 2008. Centre for Economic Policy Research. 2009. 9–13. pp. <http://econ.tu.ac.th/class/archan/RANGSUN/EC%20460/EC%20460%20Readings/Global%20Issues/Global%20Financial%20Crisis%202007-2009/Global%20Financial%20Crisis%20Topics/The%20First%20Global%20Financial%20Crisis%20of%20the%2021st%20Century%20Part%202.pdf> (2018. 04. 27.). Ezekkel az állításokkal ugyanakkor, főleg utólag, az eredményeket látva, sokan nem értenek egyet. Több szakértő is úgy véli, hogy pontosan az önálló, kis valuta volt az egyik kulcsa a válságkezelésnek, hiszen így szabadabb volt a kormány pénzügypolitikája és rendelkezésére állt a valuta leértékelésének eszköze, amivel az euró-övezet országai nem élhetnek. Lásd: MATSANGOU 2015.

benyújtását. A 2010 februárjára elkészült előzetes véleményében a Bizottság a politikai kritériumok nagy részét már teljesítettnek találta, a gazdasági kritériumok pedig az intézmény meglátása szerint egy megfelelő válságkezelési politikával 3 éven belül teljesíthetőek, ezért javasolta a csatlakozási tárgyalások megnyitását.¹⁰⁹

Izland mellett olyan országok vártak akkoriban tagságra, mint az azóta taggá vált Horvátország, a Nyugat-Balkán államai és Törökország. Ebből a csoportból egyértelműen az észak-atlanti ország állt már a tagjelöltség idején is a legközelebb az Unióhoz: Izland tagja az EGT-nek és az EFTA-nak, részes fele a Schengeni-megállapodásnak és a menekültpolitikát szabályozó dublini rendeletnek, így belső jogának igen jelentős része már a tagsági kérelem benyújtásakor harmóniában állt az uniós jog szabályaival.¹¹⁰

Az izlandi állampolgárok többsége az elmúlt években alapvetően mindig ellenezte a csatlakozást. A Gallup egy 2009 májusában, tehát két hónappal a parlamenti döntés előtt publikált felmérésében csak a lakosság 39%-a gondolta, hogy a csatlakozás előnyös az ország számára.¹¹¹ Ugyanebben a felmérésben megmutatkozott az izlandiak Unióhoz való hozzáállásának egyik legérdekesebb eleme is: ugyanis az első kérdéssel ellentétben, a megkérdezettek 60% támogatta az euró bevezetését az országban.¹¹² Akkoriban lehetséges megoldásként merült fel az izlandi közéletben a közös valuta bevezetése a tagság nélkül is annak ellenére, hogy az Európai Bizottság többször hangsúlyozta, hogy az uniós tagság hiányában ez nem opció.¹¹³

Az izlandiak a későbbiekben sem lettek a csatlakozás elkötelezettebb hívei. Ennek ellenére 2013 után olyan folyamatok kezdődtek a csatlakozás kapcsán, ami ismét tömeget vitt az utcákra. A 2013-as választások eredményeképp ismét két, az uniós tagságot ellenző párt, a Függetlenségi Párt és a Progresszív Párt koalíciója került hatalomra, ami nem sokkal a kormányzás megkezdése után bejelentette, hogy határozatlan időre felfüggeszti a csatlakozási tárgyalásokat. Ez a döntés egy dinamikus haladó egyeztetési folyamatot akasztott meg, amiben már alig-alig maradtak rendezetlen kérdések – igaz, hogy az egyik ilyen, a halászat, valószínűleg a legnehezebben feloldható vita volt a felek között. A tárgyalások felfüggesztésével egy időben azonban azt is kijelentették a kormányzó pártok, hogy népszavazást tartanak majd arról, hogy az egyeztetések folytatódjanak-e. A népszavazás időpontját nem határozták meg.¹¹⁴

Azonban 2014 februárjában a kormánypártok váratlanul bejelentették, hogy a népszavazás megtartása nélkül visszavonják a csatlakozási kérelmet. Annak ellenére, hogy az

¹⁰⁹ DR. KERTÉSNÉ DR. VÁRADI SZILVIA: *Az Európai Unió bővítésének jogi aspektusai*. PhD értekezés. SZTE ÁJTK Doktori Iskola. 2013. 260–261. pp. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/1701/1/Kerteszne_Varadi_Szilvia_ertekezés.pdf (2018. 04. 27.)

¹¹⁰ Iceland – European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations. Az Európai Bizottság honlapja. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/iceland_en (2018. 04. 27.) [továbbiakban: Európai Bizottság, bővítési politika].

¹¹¹ BROWN, IAN T.: *Many Icelanders Keen on Adopting Euro, Mixed on EU*. Gallup. 2009. 05. 27. 1. p. <http://news.gallup.com/poll/118381/Icelanders-Keen-Adopting-Euro-Mixed.aspx> (2018. 04. 27.)

¹¹² i. m.

¹¹³ Fresh poll confirms Iceland's long-standing opposition to EU membership. Iceland Monitor. 2017. 09. 18. https://icelandmonitor.mbl.is/news/politics_and_society/2017/10/18/fresh_poll_confirms_iceland_s_long-standing_opposit/ (2018. 04. 27.) [továbbiakban: Iceland Monitor, 2017.].

¹¹⁴ GARDNER, ANDREW: *Iceland to hold vote on EU accession talks*. Politico. 2013. 05. 22. <https://www.politico.eu/article/iceland-to-hold-vote-on-eu-accession-talks/> (2018. 04. 27.)

izlandiak körében máig is többségben vannak azok, akik nem támogatják a tagságot¹¹⁵, ez általános felháborodást váltott ki: bár maga a csatlakozás nem, de a közvetlen demokrácia eszközeinek gyakorlása a kérdés kapcsán többségi támogatást élvezett. Ismét több ezres tömeg lepte el a parlament előtti teret, és a népszavazás megtartását követelték.¹¹⁶

Ezúttal azonban nem sikerült ugyanaz, ami 2009 januárjában igen. A parlament 2015 márciusában megszavazta a csatlakozási kérelem visszavonását, így az izlandi–uniós kapcsolatok ezen szakasza lezárult.¹¹⁷ A kérdés ugyanakkor azóta több alkalommal is felmerült: egy 2016-ban készült felmérés szerint még mindig a megkérdezettek 68%-a akarta, hogy a tárgyalások újra elkezdődjenek, annak ellenére, hogy továbbra sem élvezett többségi támogatást a csatlakozás.¹¹⁸ A 2017 végén megalakult új parlament 8 pártja közül mindössze kettő támogatja a csatlakozás kérdését, és mind a kettő kijelentette, hogy a referendum megtartását nem fogják feltételül szabni a koalíciós tárgyalások során.¹¹⁹ A legfrissebb, 2018-as közvéleménykutatás szerint a megkérdezettek 57,3 %-a ellenzi a csatlakozást.¹²⁰

Összességében az elmúlt tíz év eléggé vegyesnek mutatkozott az Unió izlandi megítélését illetően. A jelenlegi kormányzat viszont egyértelműen inkább kíván távolodni az integrációtól, minthogy bármiben is közeledne felé. Az elmúlt egy évben az EU csatlakozás már nem is igen volt téma az izlandi közéletben, helyette viszont felmerült, hogy még az ország EGT tagságát is érdemes volna felülvizsgálni. A politikai élet vezető pártjainak többsége hangot adott abbéli aggályainak, hogy az Unió túlzottan direkt módon szól bele az izlandi szabályozásba, és nem tartja tiszteletben az EGT két pilléres struktúráját, ami szerint a három EGT–EFTA ország elsődlegesen az EFTA intézmények szabályozása alatt áll az uniós intézmények helyett.¹²¹ Különösen sok vitát váltott ki az energiaszabályozás kérdése, amiben a közvélemény is egyértelműen az uniós befolyással szemben foglalt állást.¹²²

Az euroatlanti integrációs kérdések kapcsán a közelmúltban felmerült egy további, az előbbieknél sokkal kevésbé hangos, de kétségtelenül érdekes probléma, méghozzá a NATO-tagság kérdése. Egyéb országok mellett Izland is helyszíne volt a Trident Juncture 18 elnevezésű gyakorlatnak, a szervezet valaha volt egyik legnagyobb hadgyakorlatának 2018 októberében. Ez újra felélesztette a régóta semleges ország antimilita-

¹¹⁵ Iceland Monitor 2017.

¹¹⁶ ROBERT, ZOË: *Icelanders Protest Government's Plan to Stop EU Talks*. Iceland Review. 2014. 02. 24. <http://icelandreview.com/news/2014/02/24/icelanders-protest-governments-plans-stop-eu-talks> (2018. 04. 27.)

¹¹⁷ Európai Bizottság, bővítési politika.

¹¹⁸ Over two-thirds of Icelanders want a vote on EU membership talks. Iceland Monitor. 2016. 10. 21. https://icelandmonitor.mbl.is/news/politics_and_society/2016/10/21/over_two_thirds_of_icelanders_want_a_vote_on_eu_mem/ (2018. 04. 27.)

¹¹⁹ GÜÐMUNDSSON, HIÖRTUR J.: Iceland's pro-EU parties abandon their push for fresh EU accession talks. Iceland Monitor. 2017. 11. 07. https://icelandmonitor.mbl.is/news/politics_and_society/2017/11/07/pro_eu_parties_abandon_push_for_fresh_eu_accession/ (2018. 04. 27.)

¹²⁰ Icelanders remain opposed to EU membership. Iceland Monitor. 2018. 10. 09. https://icelandmonitor.mbl.is/news/politics_and_society/2018/10/09/icelanders_remain_opposed_to_eu_membership/ (2018. 10. 28.)

¹²¹ Rising doubts over Iceland's EEA membership. Iceland Monitor. 2018. 02. 13. https://icelandmonitor.mbl.is/news/politics_and_society/2018/02/13/rising_doubts_over_iceland_s_eea_membership/ (2018. 10. 28.)

¹²² Reject transfer of power over Iceland's energy sector to European institutions. Iceland Monitor, 2018. 05. 15. https://icelandmonitor.mbl.is/news/politics_and_society/2018/05/15/reject_transfer_of_power_over_iceland_s_energy_sect/ (2018. 10. 28.)

rista hangjait: egy parlamenti képviselő még azt is felvetette, hogy Izlandnak távoznia kellene a NATO szervezetéből.¹²³ Ez a felvetés ugyanakkor közel sem kapott olyan figyelmet, mint az EGT, és különösen az Európai Unió kérdése. Összegezve elmondható, hogy a kezdeti közeledés után Izlandon is, ahogy számos európ

IV. Következtetések

A világ gyakorlatilag valamennyi országán kiméretlenül végigsöpört a 2008-as pénzügyi-gazdasági válság. Izland egyike a leginkább sújtott államoknak – manapság, tíz évvel a recesszió kirobbanása után nem annyira összeomlásáról, mint inkább nagyon hatékony válságkezeléséről vált ismertté.

A pénzügyi és gazdasági mutatók elmúlt néhány éves kiváló alakulásából arra következtethetünk, hogy az ország kiheverte története legnagyobb válságát. Azonban az OECD előrejelzése óvatosságra és megfontoltságra int. A prognózis szerint a gazdasági növekedés üteme lassulni fog az országban a következő években, és a beruházások száma, valamint az exportból és a turizmusból származó bevételek is csökkenni fognak. A dokumentum azt is kiemeli, hogy kis és nyitott gazdaságú ország lévén, Izland különösen erősen ki van téve a gazdaság ciklikusságának. A legnagyobb félelem egyértelműen az lehet, hogy hasonló irányú folyamatok kezdődtek meg az elmúlt években, mint amelyek a 2000-es évek közepén is zajlottak, és végül az összeomláshoz vezettek. Az inflációs célkövetés 2008 óta sokkal sikeresebben ment ugyan, mint előtte, de a korona várható ingadozásai nagyobb inflációt generálhatnak a jövőben, amit a központi bank az alapkamat növelésével tud kontrollálni. A szervezet arra is figyelmeztet, hogy a gazdaság jóval a trend fölötti mértékben bővül, a fiskális politika pedig nem áll kellően szigorú felügyelet és szabályozás alatt – így felmerülhet a veszély, hogy a szektor ismét túlfűtötté válik, ahogy 2008 előtt.¹²⁴

Ennek elkerülése létfontosságú az ország számára, ez viszont komoly átalakítást igényel a válság előtti trendekhez és folyamatokhoz képest az állam teljes működésében. A kérdés, hogy Izland mennyire tudott tanulni az elmúlt tíz év tapasztalataiból, és mennyi mélyrehatóak azok a változások, amelyek a társadalom különböző alrétegeiben az elmúlt évtizedben a válságkezelés jegyében végbementek.

Ahogy az a dolgozat során kiderült, a makrogazdaság mutató kiválón alakultak az elmúlt években, látszólag nagyon messze vannak már a válság nehéz évei. Viszont megvan a veszély az újbóli túlfűtöttségre – ezúttal talán nem a banki, hanem egy másik szektorban, - és a pénzügyi felügyeleti rendszerben tett nem túl hatékony lépések megkérdőjelezik, hogy az képes lenne-e megfékezni egy újabb recessziót. A tűzoltás kiválóan sikerült a gazdaságban, de hogy az alapvető mentalitás és a rendszer szabályozóinak átalakítása elégséges volt-e, megkérdőjelezhető.

¹²³ MP's oppose military practices to take place in Iceland this autumn. Iceland Monitor, 2018.09.20. https://icelandmonitor.mbl.is/news/politics_and_society/2018/09/20/mp_s_oppose_military_practices_to_take_place_in_ice/ (2018. 10. 28.)

¹²⁴ Iceland – Economic forecast Summary (November 2017). Az OECD honlapja. 1–3. pp. <http://www.oecd.org/eco/outlook/economic-forecast-summary-iceland-oecd-economic-outlook.pdf> (2018. 4. 26.)

A korai eredmények, amiket a politika világában sikerült elérni, arra engedtek következtetni, hogy a válság végre lehetőséget adott olyan problémák kigyomlálására, vagy legalábbis enyhítésére, mint a politikai elit átlagosnál nagyobb belterjessége és a korrupció. A lehetőség talán megvolt, de tíz év tapasztalatai azt mutatják, kevésbé sikerült valós változást elérni ebben. A politika „helyretételére” irányuló törekvések, mint a kalózpárt, vagy a Legjobb Párt nevű viccpárt inkább csak időszakosan tudtak figyelmet kivívni maguknak, és nem látszik, hogy igazi változást tudnának hozni a politika világába.

Az izlandi válságkezelés egyik legtöbbször dicséretre méltó területe, a valós jogi felelősségvonal vonása, ahogy azt korábban kifejtettem, ugyancsak felvet kérdéseket. A törekvés dicséretes, de, különösen *Geir Haarde* esetében inkább csak szimbolikus lépés volt ez a tömeg haragjának enyhítésére, mint valódi szándék a felelősök megbüntetésére. A bankigazgatók bíróság elé állítása világosabban mutatja, hogy ilyen szándék mégiscsak volt, de ez is szelektív, és sok pontján kétségeket ébresztő lépés volt.

Az Európai Unió pedig, mint az izlandi belpolitikai csatározások inkább csak passzív szereplője, végeredményében áldozatul esett annak az euroszkepticizmusnak, ami szinte mindenhol a kontinensen, hol erősebben, hol kevésbé meghatározóan, de felütötte a fejét a válság kirobbanása után. Bár 2008 végén úgy tűnt, a nehézségek közelebb hozzák majd a kisállamot az Unióhoz, és az integráció védőhálójában igyekszik támogatásra lenni a helyreállításhoz, végeredményében Izland kapcsolata az euroatlanti intézményekkel inkább csak még nehezebb kérdések tárgya lett, és ez a kapcsolat inkább hűvösebbé vált.

Egy terület maradt hát, ami e dolgozat tárgya volt: az állampolgári aktivitás a válságot követő években. És némileg váratlan módon, ez az a terület, amiben talán a legmélyebb változás történt az elmúlt évtizedben. Izland „csendes forradalma” éveken át meghatározó példája volt hasonló társadalmi mozgalmaknak szerte a világon, az arab országoktól Madridig és a Wall Streetig. Bár a választási részvételi adatok mindig viszonylag magasak voltak az országban, a tömegtüntetések és a népszavazás, mint az állampolgári nyomásgyakorlás eszközei, szinte ekkor kerültek be először a társadalom eszköztárába, és azóta is sikerrel használják ezeket politikai botrányok esetén, vagy éppen különböző társadalmi szintű célok elérése érdekében. Ez pedig önmagán túlmutatóan fontos következménye a válság éveinek: hiszen hosszú távon ez a megnövekedett aktivitás tudja majd kikényszeríteni azokat a változásokat a társadalom egyéb alrendszerében is, amik eddig nem, vagy csak hiányosan történtek meg, de szükségesek az ország egészének biztosabb lábakra állításában. Ha mindezeket az eszközöket és a kialakult lehetőséget az izlandi társadalom jól tudja használni a következő évtizedekben, valóban megfontolandóvá válik az izlandi példa átvétele, a 2008-as válság következményeinek hatása pedig hosszú távon is meghatározhatja az ország jövőjét – pozitív irányba.

FANNI RAFAI

LESSONS FROM THE MANAGEMENT OF THE 2008 FINANCIAL
AND ECONOMIC CRISIS IN ICELAND

(Summary)

The global economic and financial crisis which started a decade ago had a significant effect all over the world. Among its very first victims was Iceland, a small state highly exposed to international markets. By the end of 2008 the country was in the headlines for having its entire bank system collapsed, while the state itself was also close to sovereign depth crisis. However, despite the severe situation only ten years ago, Iceland became famous more for its unusual but extremely effective crisis management, which helped the country become one of the most prosperous nations of today. Holding the political and financial elite responsible for their actions that led up to the meltdown was a unique achievement that hardly no other country could follow. The 'unorthodox' steps of the economic recovering, including the practise of bail-in and capital controls, have evoked doubts all over the world, but with a hindsight they proved to be right. The diplomatic dispute surrounding the lost assets of the foreign debtors has ended with a court ruling in favour of Iceland. However, these successful steps were shadowed by shallow research and misbeliefs in the last few years.

The aim of my essay is to show the reality of the Icelandic crisis management in the last ten years, as the lessons we can learn from it can be applied by other countries as well in future crisis situations. I am highlighting the most important achievements of the process, while also underlining the controversies, and examining the changes that occurred as a result of the crisis in the various subsystems of the society.